

JANKOVICS JÓZSEF – KÖSZEGHY PÉTER

KISVÁRDAI VISZONYOK – TELEGDI KATA VERSES LEVELE¹

A 16. században Magyarországon a nőköltők szerepe meglehetősen szerény. Telegdi Kata rafinált szerkesztésű verses levelét azonban több irodalomtörténész kiemelkedő költői alkotásnak tartja. Legújabban Sárdi Margit, aki szerint „Nagyfokú poétikai tudatosságra vallanak a vers–próza átmenetek, a szöveg tartalmával egybevágó, modern versritmus, amelynek alapja a rövid soros, erős nyomatékú, nem strofikus szerkezetű, a recitált ritmikus prózával rokon szövegvers”.²

A levelet Lukcsics Pál³ fedezte fel a Zichy-levéltárban és tette közzé az *Irodalomtörténet* lapjain 1930-ban. Ismét kiadta és újrajegyzetelte Eckhardt Sándor (1944),⁴ majd a kutatásnak mintegy újrafelfedezte és igen magasra értékelte Horváth Iván (1979, szövegközléssel).⁵ A későbbi írások többsége az ő tanulmányára megy vissza.

Telegdi Kata levelét azután közölte a Jankovics–Köszeghy–Szabó-féle egyetemi szöveggyűjtemény⁶ Szentmártoni Szabó Géza sajtó alá rendezésében,⁷ 2004-ben pedig kritikai

¹ Ez az írás a korábban már megjelent, hasonló témájú tanulmány kibővített, újabb kutatásokra épülő, de még korántsem befejezett változata. Vö. *Erdély reneszánsza. A 2008. október 8–11. között tartott konferencia előadásai*, szerk. GÁBOR Csilla, LUFFY Katalin, SIPOS Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2009, I, 118–140.

² S. SÁRDI Margit, *A magyar női költészet történetének első fejezete = A magyar irodalom történetei*, I, *A kezdetektől 1800-ig*, főszerk. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, a kötet szerk. JANKOVITS László, ORLOVSZKY Géza, Bp., 2007, 545. A Horváth Iván–Sárdi Margit-koncepció része, hogy a 16. századi női magasirodalomhoz hasonlítják a levél íróját, igaz, mindketten hangsúlyozzák a különbségeket is: „a hivatalos irodalmi élettől elszigetelt, de messze nem provinciális, távoli rokonság fűzi össze Louise Labé költői leveleivel” – írja pl. Sárdi Margit. (Vö. http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/16_szam/06.htm; továbbá: HORVÁTH Iván, *Telegdy Kata verses levele = A régi magyar vers*, szerk. KOMLOVSZKI Tibor, Bp., 1979, *Memoria Saeculorum Hungariae*, 3, 176–177, jegyzetben). Igazuk lehet, sőt a hasonlatosság talán nem is olyan távoli. Louise Labé-ről ugyanis egy ideje úgy tudjuk, hogy nevében férfiak írtak verseket. Vö. Mireille HUCHON, *Louise Labé. Une créature de papier*, Genève, Droz, 2006.

³ LUKCSICS Pál, *Költői vetélkedés két főnemesi udvar között a XVI. század végén*, It, 1930, 95–99.

⁴ *Két vitéz nemesúr. Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről*, közzétette ECKHARDT Sándor, Bp., 1944, 195–198.

⁵ HORVÁTH Iván, *i. m.*, 161–180.

⁶ JANKOVICS József–KÖSZEGHY Péter–SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza, *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény*, II, *A 16. század magyar nyelvű világi irodalma*, Bp., 2000, 1057–1058.

⁷ *Telegdy Kata (Szokoly Miklósné) verses levele ányághoz, a Beregszentmiklóson lakozó Várdai Katához (özv. Telegdy Pálnéhoz), Kisvárdai, 1599. szeptember 18. előtt.* – Mint látni fogjuk, csak azt nem lehet bizonyosan tudni, hogy kihez szól a levél, s azt még kevésbé, hogy keletkezésekor Várdai Kata Beregszentmiklóson lakott volna.

kiadásban is megjelent, az Orlovsky Géza sajtó alá rendezte RMKT 16. századi sorozatának 12. kötetében.⁸

A levél szövege, modernizált olvasatunkban:

Szolgálatomat írom kegyelmednek mint szerelmes Asszonyomnak, Ángyomnak. Istentől minden jókat kívánok kegyelmednek megadatni, mind az kegyelmed javain örülőkkel egyetemben.

Magam állapotja felől, szerelmes Asszonyom, azt írhatom, Istennek hála, mind Erzsókkal öszve, jó egészséggben vagyok, de uram úkegyelme igen beteges, most mégis jobbadon vagyok.

Szerelmes Asszonyom, az kegyelmed mesterségesen gondolt, jó akaratjából formált és bölcsességesen írt levelit megolvastam, kiben úgy gyönyörködöm, *mint az gyöngyhalászok, mikor ű hálójak gazdag szép prédával, megteelik gyöngyökkel; azok között, alig hiszi, örömben melyiket kaphassa, tégye kebeliben. Azvagy mint az szép parlagon sétáló kis nyulakat kik[et], nagy mulatsággal vadásszák ebekkel, mikor félisekben egynehányat látnak, viletlen találnak, ű nagy örömben nem tudják hamarban, melyiket költhessik, indítsák üzisben. Azvagy csak házunknál (tudom, voltál annál), mikor kertecskembe mégyek bé kedvembe, hogyha megtekintem, melyeket két kezem ültetett, vagy vetett az sovány homokban; nem tudom, melyiket szakasszam elébben.*

Így én az kegyelmednek gyönyörúséggel, hozzámváló jóakaró szeretettel megrakott levelit olvastatván, ugyan nem tudom, melyik ríszibe gyönyörködtessem szegény honn lakos szívemet, vagy melyik ríszit végyem elő, kire választ írjak kegyelmednek. Gondolván azt is, hogy parasztembernek Rómába menni, bölcsék közt bolondnak vetekedni, az bölcsességnak istenasszonyi: Pallas és Minerva oltalma alatt lívőkkel válasszal igyekezni nem különben, mint jó táncost ingerleni, azvagy ugrásra kecskét tanítani.

Látom, szerelmes Asszonyom, és értem, hogy immár kegyelmed Pallas és Minerva istenasszonnak (az szegény Diana asszont, vadászó seregivel hátrahagyván) kedvit találta, *szíp csergő patakú, gyönyörű folyású, minden szíp füvekkel, fákkal, virágokkal; zúgó, csorgó folyás mellett sok szép szavú, kiterjedt szép [ág]ú és gyönyörködtető fákon nagy ékesen szóló madarakkal; megékesített forrással, szép kúttal, mint egy áldozattal, holott firedjenek, tisztelvin szép barlanggal, kiknek tudom, hogy az kegyelmednek énhozzám való szeretetiért kegyelmed éngem is esméretibe, kedvibe juttat. Noha az szíp forrás, firedis, tisztaság; erdei szép barlang, hegyeken, völgyeken mulatság, nyájasság nem Pallast, Minervát, hanem csak Dianát illeti mint asszonyát. Mert Pallas, Minerva, ezt minden jól tudja, kulcsos városokat laknak, szíp várakat, erdőket, hegyeket, völgyeket, mezőket nem járnak, búdosnak. Hanem Dianának, mint nagy fűvadásznak, az ű seregivel, Hamadri Nymphákkal engedték lakóul mint atyjokfiának.* Nem filek azért, hogy azok az istenasszonyok ott, az kegyelmed csinálta forráskút mellett találtassanak, kiknek lakóhelyek az szép kulcsos városok, királyok, urak házai, palotái. Annál inkább, hogy kegyelmedekért énnékem választ tehessenek, csak azt lássa inkább meg kegyelmed, szerelmes Asszonyom, hogy az az kegyelmed csinálta forrás mellett Dianát, az erdőknék, hegyeknek, forrásoknak istenasszonyát úgy ne találja kegyelmed, mint írják, hogy egy Acteon nevű ember találta volt. De ezeket az köztünk való mulatság kedveért íram csak, hogy az kegyelmednek secretariusus is – kinek az Úristentől, kegyelmeddel egyetemben, hosszú életet, minden jót kívánok – ne alítsa, hogy csak az forrás mellett laknak az poéták. Mert sütnék az homokba is néha tyúkmonyat, noha csak ritkán azért. Mert én orosz poétát Tivadarnál, szentet Ricnél, orosz vitézt sem hallottam többet Ignáténál, kiket tudom, hogy egyik sem i[v]utt az kegyelmed forrásából.

Ím, kegyelmednek, szerelmes Asszonyom, az vont aranyat is elküldöttem, de az én életemben, az Isten látja, soha rosszabbal nem volt igyem, ím, azmint megtekerhettem, elküldtem kegyelmednek. Ezzel az jó Istennek ajánlom kegyelmedet mind az kegyelmed javain örülők[kel] egyetemben. Írtam Kisvárdában, ma pínteken [...]

Kegyelmednek tiszta szívből szolgál

Telegdi Kata

Kegyelmed ez levelet senki kezibe ne adja!

A leányasszonyoknak kegyelmed én szómmal mind fejenkint szolgálatomat mondja. A leányim is kegyelmednek mint szerelmes Asszonyoknak és mind az leányasszonyoknak szolgálatjokat ajánlják.⁹

⁸ Régi Magyar Költők Tára, XII, Illyefalvi István, Cserényi Mihály, Csáktornyai Mátyás, Póli István, Beythe István, Baranyai Decsi János, Ceglédi Nyíri János, Munkácsi János és ismeretlen szerzők históriái, Telegdy Kata verses levele, Fortuna sorsvetőkönyv, naptárversek. 1587–1600, sajtó alá rendezte ORLOVSZKY Géza, Bp., 2004 (XVI. századbéli magyar költők művei, új folyam; sorozatszerkesztő SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza), 477–478, 749–751 (a továbbiakban: RMKT XVI/12). A levél jelzete: Magyar Országos Levéltár, Zichy család levéltára, Missiles, P 707, 543. cs., Ismeretlenek, 12014.

⁹ A rímes részek kurzívval.

Orlovsky Géza némileg eltért a Horváth Iván–Sárdi Margit nevével fémjelezhető állásponttól, s inkább az Eckhardt-féle, óvatos, kevésbé lelkes koncepciót tette magáévá. Így ír: „Véleményem szerint a verses betét inkább tűnik ösztönös, játékos rögtönzésnek – Eckhardt találóan »bájos dadogásként« jellemzi –, mint valamilyen átgondolt poétikai kísérletezés végtermékének. Még a vers poétikai újításait rendkívül magasra, Balassiéval egy szintre értékelő Horváth Iván is elismeri, hogy Telegdi Kata a nyomtatott irodalomtól és a hivatalos irodalmi élettől »elit elszigeteltségben« tevékenykedett. A szokatlan, párhuzamok nélküli prozódiai alakítás tehát a XVI. századi magyar poétikai hagyomány nem ismeretéből fakad. Megfontolást érdemel még az a körülmény is, hogy Telegdi Kata nem volt gyakorlott író, többnyire diktált: nem papíron, hanem hangzás szerint, »fejben« szerkesztett.»¹⁰

Ehhez rögtön tegyük hozzá: *nem hogy nem volt gyakorlott író, hanem elképzelhető, hogy nem tudott írni.*¹¹ Fennmaradt – részben publikált vagy hivatkozott, részben kiadatlan – levelei között *egy sincs*, amely ne az íródeák kezével készült volna, s az aláírás is kivétel nélkül a deáktól származik. Ezzel szemben pl. sógornője, Várdai Kata, talán már 1593 körül¹² megismerkedett a betűvetéssel, második házassága idején, Nyáry Pál feleségeként, 1600 tájt pedig bizonyosan tudott írni, s ha íródeákkal íratott levelet, az aláírás többnyire akkor is saját kezű, alatta ott a *manu propria*.¹³

Szentmártoni Szabó Géza szóbeli közlése, hogy a levél szerzőjét Telegdi Kata férjével, a nagy műveltségű Szokoly Miklóssal azonosítja.¹⁴ Ő elsősorban azzal érvel, hogy képtelenség ilyen, a levél szerzőjére jellemző mitológiai tájékozottságot a 16. század végén nőről feltételezni.

Itt van tehát az állítólagosan *első magyar költőnő*, akiről egyrészt olyan állításokat olvashatunk, hogy „Balassihoz hasonlóan, de tőle függetlenül” (S. Sárdi Margit), egy más hagyomány alapján, ő is mintegy megteremti a magyar nyelvű szövegverset, másrészt írása

¹⁰ RMKT XVI/12, 719.

¹¹ Olvasni viszont valószínűleg igen. A tanulmányokat csupán esetlegesen folytató nemesi származású vagy főrangú hölgyeknél ez a korban igen gyakori. A férjek rendre korholják a feleségeket, hogy restek az írásra, pedig többnyire nem erről van szó, hanem egyszerűen a képzés hiányáról.

¹² Ekkori férje, Telegdi Pál, gyakran szemére hányja, hogy nem értesíti őt semmiről, még csak egy cédulát sem ír, noha több, betűvetésre alkalmas ember is forog körülötte. Péter Katalin szíves szóbeli közlése, hogy Várdai Kata csak elhitette második férjével, Nyáry Pállal, hogy a kedvéért tanult meg írni. Valójában már korábban is birtokában volt eme tudománynak.

¹³ Báthory István levele Várdai Katához, 1600. január 19. „Egy kicsikét írj, jó leányom, nekem, hogy lássam minémő író vagy.” Vö. ECKHARDT, *i. m.*, 50, illetve TÓTH István György, *Mivelhogy magad írást nem tudsz... Az írás térhódítása a művelődésben a kora újkori Magyarországon*, Bp., 1996 (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok, 17), 142.

¹⁴ Vö. ÁCS Pál, *A késő reneszánsz meglazult pillérei: sztoicizmus és manierizmus az irodalomban = Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)*, szerk. MIKÓ Árpád és VERŐ Mária, Bp., 2008 (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/3), 49, 97. jegyzet.

„bájos dadogás” (Eckhardt Sándor), harmadrészt *valószínűleg nem tud írni*, sőt esetleg nem is nő, hanem nő nevében író férfi (Szentmártoni Szabó Géza).

Ezek nem összeegyeztethető vélekedések.

Horváth Iván mintegy harminc évvel ezelőtt nagyon optimistán nyilatkozott, szerinte „a levéltári kutatások megkezdése előtt” már sok mindent meg lehetett állapítani a verses levélről. Most, ennyi idő múltán, kissé pesszimistábban konstatálhatjuk, hogy a levéltári kutatások ezzel a roppant fontos szöveggel kapcsolatosan valójában éppen csak elkezdődtek, s még sokáig eltarthatnak, valahol az út elején járunk, a magyar nőköltők legkorábbi alkotásairól szinte semmit nem tudunk. A forrásokhoz való visszatérés, a minden eddiginél alaposabb kézirat- és kézírásvizsgálat elkerülhetetlen. A Telegdi Katától ismert egyéb írások tartalma, nyelvezete nem árulkodik különleges írói tehetségről, műveltségről, inkább a gazdatisztek, várnagyok vagy más litterátusok hangján szólal meg – mint szinte az összes korabeli levél. A női levelek hangneme, stílusa, invenciója, írásképe arra vall, hogy a levélíró ugyan megtanult írni-olvasni (többnyire csak olvasni),¹⁵ de mélyebb műveltséget nem szerzett.¹⁶ Ugyanazok a témák ismétlődnek: a ház körüli események, gazdálkodási beszámolók, az egészségi állapotra vonatkozó kérdések vagy az ilyenek iránti érdeklődés. Képi kifejezőkészséget, a köznapi nyelvi megoldásokon túllépő, játékos, ironikus, gazdag mitológiai ismeretekről tanúskodó s azokat találóan használó, a verses próza megfelelő ritmusát érző szöveget nem ismerünk. Koherens, intellektuálisan magas színvonalú, láthatóan szellemi játékot űző, megfejtést kívánó, a keletkezési és a befogadási folyamatra reflektáló, aktív dialógust megjelenítő szövegek nem születnek a 16. századi női tollakból. Sőt Magyarországon általában a férfiakéból sem. (Kivétel Balassi, Rimay stb.: a legnagyobbak.)

A szóban forgó levelet Telegdi Kata nevében írták, *fizikailag bizonyosan nem Telegdi Kata, hanem egy íródeák*, s hogy tartalmához van-e, s ha igen, milyen mértékben van köze Kata asszonynak, fogós kérdés. Nem ismerjük a címzettet. Nem ismerjük azt a levelet sem, amelyre ez válaszol. Eddig nem tudtuk, mikor íródott,¹⁷ csak azt, hogy Kisvárdán. Igaz, meglehet, a

¹⁵ Egy példa: Péchi Judit arról értesíti Szokoly Katát, hogy olvasni már tud, de írni még nem – ezért van, hogy a levél szövege íródeák kezére vall, a kezdetleges aláírás pedig a kislány átabota írása (MOL P 707, 09135–37).

¹⁶ Telegdi Kata lánya, Szokoly Erzsébet pl. már tud írni – ha írásnak nevezhetjük azt a macskakaparást, amelyet elkövet. Nehéz elhinni, hogy anyja sokkal magasabb képzettségű volt. Vö. Szokoly Erzsébet levele három fiának, 1620, Kisvárdá (MOL, P 707, 515–2677), Szokoly Erzsébet fiának, Melith Ferencnek, 1622, Kisvárdá (MOL, P 707, 514–207).

¹⁷ Tanulmányunk, remélhetőleg, ezt a kérdést megválaszolja.

levél, amikor papírra vetették, datálva volt: a szöveg záróformula előtti utolsó szava ki van szakadva, itt esetleg állhatott dátum, bár valószínűbb az ellenkezője.¹⁸

Szokoly Miklós I. és II.

Az elbeszélés nagymértékben függ attól, hogy ki volt Szokoly Miklósnak, Telegdi Kata férjének az apja. Többek közt ez dönti el ugyanis, hogy hány Szokoly Miklós volt a korban. Telegdi Kata férjének, ezt számos forrás bizonyítja, Várdai Anna volt az anyja. Az apját Nagy Iván (1863) *vagy* (id.) Szokoly **Miklósnak**, *vagy* Szokoly **Istvánnak** gondolja.¹⁹ Radvánszky Béla (1867), aki a saját levéltárában fellelhető dokumentumok alapján összeállította a Szokoly-családfát, **István** mellett voksol.²⁰ Lukcsics Pál (1929)²¹ ellenben Szokoly **Miklóst** (értelemszerűen: id. Szokoly Miklóst) teszi meg Várdai Anna férjének, Balassi Bálint perbeli ellenfelének. Dávid Zoltán, Telegdi Anna (Telegdi Pál és Várdai Kata lánya, Nyáry István felesége) verseinek kiadója szerint pedig Balassi Bálint azzal, hogy feleségül vette Dobó Krisztinát, Várdai Mihály özvegyét, Várdai Kata mostohaapja lett,²² azaz Várdai Mihályt tartja – nyilvánvalóan tévesen – Kata apjának. A történészek egységesek: szerintük Szokoly Miklós atyja, Várdai Anna férje: *István*; ám abban is egységesek, hogy csak *egy* Szokoly Miklósról tudnak. A Várdai-családfát összeállító Hegyi Géza (2005) „Szakolyi” **Istvánt** nevezi meg Várdai Anna férjének,²³ Simon Zoltán (2008) szintén: „Szakolyi Miklós, Szakolyi **István** és Várdai Anna fia, Várdai Mihály unokaöccse.”²⁴ Néző István (2010) rendkívül gazdag, több mint ezer oldalas kisvárdai forrásgyűjteményének adatai alapján is „Zokoly István” Szokolyi Miklós atyja.²⁵ Telegdi Kata verses levelének kritikai kiadása (2004)²⁶ szerint viszont id. Szokoly **Miklós**, akiről a kiadó azt is tudni véli, hogy 1586-ban halt meg.²⁷ Szivák Gábor (2000)

¹⁸ Több példa bizonyítja, hogy Szokoly Miklósnak és környezetében másoknak is volt olyan levéldatalási formája, amelyből hiányzott az évszám – hiszen aki kézhez vette a küldeményt, az úgyis tudta, hogy az Úr hányadik esztendejében járnak.

¹⁹ NAGY Iván, *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, X (S–SZ), Pest, 1863, 787.

²⁰ RADVÁNSZKY Béla, *A Zokoli és kis-várdai Zokoly család*, Századok, 1867, 510. „V. István, 1578 néhai” – írja.

²¹ LUKCSICS Pál, *Balassa Bálint levele Melith Istvánhoz, a szepesi kamara főnökéhez*, ItK, 1929, 103. Vö.: „A levélben említett Zokolyi nem más, mint Z. Miklós, felesége Várdai Anna révén közeli rokona a költőnek.”

²² DÁVID Zoltán, *Telegdy Anna (1591–1635) ismeretlen versei*, ItK, 1998/1–2, 240.

²³ HEGYI Géza, *Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463) – A Várdai és a losonci Dezsőfi család küzdelme a bálványosi uradalomért*, Erdélyi Múzeum, 2005/3–4, 112.

²⁴ SIMON Zoltán, *A kisvárdai vár inventáriuma. Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához*, Kisvárdai, 2008, 22.

²⁵ NÉZŐ István, *Kisvárdai olvasókönyv*, kézirat, 314.

²⁶ RMKT XVI/12.

²⁷ Ez az adat bizonyára innen: KOROKNAY Gyula, *Losonczy Anna Tiszaszentmártonban*, ItK, 1963, 734. „Zokoly Miklós alispán, Várdai Kata gyámja az előző évben meghalt” – írja Koroknay az 1587-es év tárgyalásánál. Noha a kötetet Orlovsky Géza jegyzi, a Várdai- és a Szokoly-családfa a sorozatszerkesztő, Szentmártoni Szabó Géza munkája.

kétszer is, hangsúlyozottan, Szokoly Miklós fia Szokoly Miklósról ír, s ő is úgy tudja, hogy id. Szokoly Miklós 1586-ban hunyt el.²⁸

A forrásokban többször is, világosan: „*Nicolaus Zokoly, filius quondam Stephani...*”²⁹ – ez a történéseket igazolja. Az azonban már a valamiféle anomáliát is észlelő, és (tévesen) az egyik Miklóst a másik apjának megtévő, többnyire irodalomtörténész kollégákat, hogy tény: a korban *két Szokoly Miklós* volt. Azonban id. Szokoly Miklós nem az apja (mint a kritikai kiadás nyomán korábban mi is gondoltuk),³⁰ hanem a nagybátyja vagy unokabátyja volt ifj. Szokoly Miklósnak. Id. Szokoly Miklós (†1586, felesége Görbédy Kata)³¹ tevékenységét ifj. Szokoly Miklós (†1599, felesége Telegdi Kata) tetteivel semmiképpen sem szabad egybemosni. Még akkor sem, ha ezt a kor is megtette... A források hol megkülönböztetik a két férfit egymástól, hol nem. Van adatunk rá, hogy pl. 1585-ben „*Nicolaus Zakoly junior*”-t írnak,³² s arra is, hogy 1582-ben „*Nicolaus Szokoly senior*”-t³³ emlegetnek. Mivel azonban a különbségtétel nem következetes, nyilvánvaló, hogy a keveredés már ekkor elkezdődött, s a junior – erről majd később – *ezt tudatosan ki is használta*.

Egy olyan elbeszélést vízionálunk tehát, ahol van egy idősebb generáció – Várdai Mihály, Várdai Miklós, Várdai Anna, Várdai István, id. Szokoly Miklós stb. – s egy fiatalabb, az 1580-as években frissen házasodott: Balassi Bálint, Dobó Krisztina, Várdai Kata, Telegdi Kata, Telegdi Pál, ifj. Szokoly Miklós stb. Ez már csak azért is logikus, mert Szokoly Miklós szerepei – a kisvárdai vár fegyveres védelme a császári katonasággal szemben, a Várdai Kata fölötti gyámság (sőt: Dobó Krisztinának is gyámja) – egy idősebb Szokoly Miklóst valószínűsítenek.³⁴ Márpedig az 1580-as évek elején az a Szokoly Miklós, aki majd perek során védi meg a maga és Várdai Kata számára a Várdai-örökséget, még csak huszonéves lehetett, hiszen 1572-től legalább 1578-ig a jezsuiták bécsi főiskolájára járt.³⁵ Csak a két Szokoly Miklós koncepció esetén nyer értelmet, hogy ifj. Szokoly húgának szólítja Várdai Katát, míg Kata bátyjának ifj. Szokolyt, s ecsedi Báthory István is hűg/báty relációban kezeli őket. A

²⁸ SZIVÁK Gábor, *Telegdy Kata, egy XVI. századi magyar verselő nő*, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2000/2, 140.

²⁹ MOL, O 66, 5003. filmtekercs, 6a. kötet, Z/No. 155, 221 (1583).

³⁰ RMKT XVI/12, 722.

³¹ 1588: Szamosujlaky Mihály, Hodossy Zsófia, Szakolyi Boldizsár, Reszegei Kata és Zokoly Jánosné megintetik Uray Sándorné Görbédy Katát, ki Zokoly Miklós özvegye.

³² MOL, O 66, 5003. filmtekercs, 6a. kötet, Z/No. 254–255 (1585).

³³ MOL, 38. kötet, Tomus LV. fasc. 1003–1016 (4395–4396. tekercs) 10. irat, p. 27–30.

³⁴ A Szokoly Miklósról rakódott zavarokhoz hozzájárult a Dudith-kritikai kiadás is, vö. a 146. jegyzettel!

³⁵ Ez hozzávetőlegesen meghatározza az életkorát, ekkor 18–24 éves lehetett, több nemigen. Szokoly tanulmányairól, életpályájáról lásd a továbbiakban.

továbbiakban 1586-ig, amíg id. Szokoly Miklós meg nem hal, megkülönböztetjük (id., ill. ifj.) a két Szokoly Miklóst.³⁶

Várdai Mihály (Dobó Krisztina első férje) 1582. január 6-án végrendekezett, és 1583. december 11-én halt meg.³⁷ Örököseinek Várdai Jánost és Várdai Katát, Miklós nevű testvérének kiskorú gyermekeit tette meg. Gyámul ecsedi Báthory Miklóst és Dobó Ferencet jelölte ki, úgy, hogy Várdán id. Szokoly Miklós („atyafi”) legyen a gondviselő. Id. Szokoly Miklós tehát gyámja mind Dobó Krisztinának, mind Várdai Katának, akinek apja az 1573-ban elhunyt Várdai Miklós volt (felesége Losonczy Dóra, Losonczy Anna unokatestvére), Várdai Anna és Várdai Mihály testvére. Előírja, hogy id. Szokoly hűséges legyen Dobó Krisztinához és a kiskorú örökösökhöz. Saját maga és Várdai János magtalan halála esetére pedig úgy rendelkezik, hogy a kisvárdai vár és annak uradalma négy részre legyen osztva: az egyik rész Várdai Katáé, a második ifj. Szokoly Miklósé („öcsém”), a harmadik Serédynéé,³⁸ a negyedik pedig az Alaghyaké³⁹ legyen. Várdai Mihály, a család utolsó felnőtt férfi tagja 1583. december 11-én⁴⁰ halt meg, majd hamarosan, 1586-ban követte őt a sírba testvérének fia, János is.⁴¹

És itt tegyünk egy kis kitérőt. A végrendeletet figyelmesen olvasva⁴² észre kell vegyünk: a végrendelező **két** Szokoly Miklósról tud. Az egyik, id. Szokoly Miklós **atyámfiának** nevezetik, tudjuk, hogy Szabolcs megye leendő tekintélyes alispánja,⁴³ s idősebb korhoz illő feladatokat kap: gyám, tutor; a másik mindig „Szokoly Miklós **öcsém**”. Ezt a két Szokoly Miklóst az eddigi szakirodalom a végrendelet szövegében is egynek gondolta. Sok minden érthetővé válik, ha azzal a prekoncepcióval közeledünk a szövegekhez, hogy tudva tudjuk: *két* Szokoly Miklós volt.

Harc Kisvárdáért⁴⁴

³⁶ Miként tették a kortársak is. Lásd a korábban a „junior”, ill. „senior” Szokoly Miklósról idézett forrásokat!

³⁷ MOL, E 244, 1464/177. December 5-én, nem egész egy héttel a halála előtt még kiegészítette végrendeletét, ám az öröknyújtás rendjén nem változtatott. Ügyelt rá, hogy ez utóbbi testamentum minden formai követelménynek megfeleljen, 9 tanú látta el kézjeggyével. Vö. ÁCS Zoltán, *Kísérletek a Várdai-vagyron megszerzésére. Egy XVI. századi háramlási per története*, Borsodi Levéltári Évkönyv, szerk. ROMÁN János, 1985–1986, Miskolc, 174. A tanulmányban téves adatok (Báthori Miklós országbíró felesége *nem* Losonczy Anna volt, hanem Losonczy Fruzsina; Várdai Mihály *nem* 1584-ben halt meg, hanem 1583-ban; Várdai Mihálynak *nem* sógora Szokoly Miklós stb.).

³⁸ Várdai Klára, Serédy Istvánné. Simon Zoltán (*i. m.*, 22) szerint: ő Várdai Ambrus leánya, Várdai Mihály nagynénje.

³⁹ Uo. Alaghy György és Várdai Fruzsina (Várdai Mihály unokatestvére) gyermekei: Alaghy István és Ferenc.

⁴⁰ MOL, E 244, 1464/177.

⁴¹ Vö. SIMON Zoltán, *i. m.*, 21–22.

⁴² RADVÁNSZKY Béla, *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*, III, Bp., 1879, 119 („Várdai Mihály végrendelete”).

⁴³ 1584. nov. 23-án nevezik ki, vö. KOROKNAY, *i. m.*, 733.

⁴⁴ Erről ÁCS Zoltán, *i. m.*

Az udvar 1584 májusában Nogarola Ferdinánd kassai főkapitányt küldte ki Várda elfoglalására,⁴⁵ meghagyva, hogy tartsa tiszteletben az özvegy (Dobó Krisztina, Balassi Bálint leendő felesége) és a leány (Várdai Miklós lánya, Várdai Kata) jogait.⁴⁶ Augusztusban Rudolf is elrendelte, hogy – mivel a vár nem maradhat asszony kezében – fizessék ki az özvegyet, a várat pedig vegyék vissza a királyi birtokok közé. Nogarola 100 főnyi német katonával jelent meg, de nem jutott be a várba, ahol ekkor már idősebb Szokoly Miklós volt az úr, aki magát Várdai özvegyének gyámjával is kinevezte, s Várdai Mihály végrendelete alapján, saját és gyámleánya jogán, a vár többségi tulajdonosaként viselkedett.⁴⁷ 1585-ben felmerült, hogy az udvar nevezze ki Ungnad Kristófot és nejét, Losonczy Annát gyámul. Sőt szóba került az is, hogy fegyverrel vegyék be a várat, ezt azonban Illésházy István javaslatára elvetették.⁴⁸ Eközben ifjú Szokoly Miklós felvette a „kisvárdai” előnevet, s a hűségesküt ugyan letette, de Várdát nem adta át.

A fenti, egy bekezdésbe sűrített történet a valóságban sokkal bonyolultabb volt. Nyilvánvalóan a királyra háramlási jog állt szemben a végrendeletben foglaltakkal, a hivatalosság, a kamarák, a királyi ügyész (és a királyi érdek) az előbbit, a magyar szokásjog egy vonulata (és a leányági örökösök érdeke) az utóbbit támogatta.

Lényegében Várdai Mihály halálától (†1583) mintegy 1611-ig tart a bizonytalanság, hogy kié is lesz a Várdai-örökség, kire száll Kisvárda vára a hozzá tartozó birtokokkal. Az eseményeket csak vázlatosan ismertetve is világos, hogy egy jogi-ügyintézői zseni, ifj. Szokoly Miklós éri el, hogy a vár az övé és Várdai Kataé (az ő révén Telegdi Pálé) legyen. A Szepesi Kamara, a királyi ügyész, a Habsburg-főhercegek s maga a király is kezdetben egyszerű ügynek tekintette a Várdai-örökséget, ahol nyilvánvalóan – mivel a férfiág kihalt – öfelségére száll minden, miután a törvényes lánynegyedét és a jegyajándékot az özvegy és az unokahúg megkapta. Jellemző Ernő főhercegnek a Szepesi Kamarához 1584. június elsején írt levelének⁴⁹

⁴⁵ Az első parancslevél kelte: 1584. 05. 03., Bécs, aláírója Ernő főherceg. MOL, E 249, 2967/13.

⁴⁶ MOL, E 244, 1464/201–202. Az udvar álláspontja részletesebben: várbeli ház nem adható át az özvegynek, de a városbeli igen. Várdai Mihály nővérei révén vannak még jogos követelők, pl. Szokoly Miklós. Várdai Mihályé volt még a Losonczy-örökségből Szalánc [Kassától 13 km-re délkeletre] vára és a szentmártoni birtok. Losonczy Antal lányai Homonnai Gáspárhoz és Várdai Miklóshoz mentek feleségül, Losonczy István lányai pedig Báthori Miklóshoz és Ungnad Kristófhhoz. A Losonczy-lányok fiúsítottak, tehát nem a leányági örökösödés vonatkozik rájuk. Várdai Mihály özvegye és Serédy István özvegye, továbbá Szokoly Miklós és Melith István között örökösödési szerződés is fennáll, ez a kincstárra káros, meg kell vizsgálni a leleszi konventben, hogy is van ez.

⁴⁷ Uo.; vö. még: SIMON Zoltán, *i. m.*, 22.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ MOL, E 249, 2967.

magabiztos hangja: a Várdai-javakat úgy kell lefoglalni, mint az Ország-, a Podmaniczky- meg a Gyulay-javakat foglaltuk le a múltban.⁵⁰

Július végén a főherceg már türelmetlen, most ecsedi Báthory Istvánt utasítja Kisvárdra elfoglalására.⁵¹ Aztán augusztusban úgy véli, lezárhatják az ügyet: valaki hozzon a kincstárból 400 forintot, amellyel ki lehetne fizetni Várdai Mihály özvegyének a hozományát, illetve jegyajándékát. Tehát ünnepélyes megidéző levelet küldjete az özvegynek, s gondoskodjatok arról, hogy ezt meg is kapja, el ne vesszen, s emiatt az örökösödési per el ne húzódhasson.⁵²

Felmerül, hogy a várat csellel, Ungnad Kristóf gyámmá kinevezésével, vagy akár fegyveres erőszakkal kell bevenni. Tanácsadói mindezekről általában óva intik Ernő főherceget.⁵³ Az is kiderül: ecsedi Báthory István az, aki eldönthetné a kérdést, a királyi személynök szerint őt kellene gyámul kinevezni.⁵⁴ Báthory, ha akarná, nyilván meg tudná szerezni a Habsburgoknak Kisvárdát. De hát: nem ezt akarja.

A következő év elején a főherceg már jóval bizonytalanabb, sokadszor kér tanácsot kamarásaitól: Báthori Miklós halálával [1584. december 17.] Kisvárdra vára, amelyet azon a címen vett birtokába a megboldogult, hogy Várdai Miklós leányának a gyámja, felszabadult, de nem világos előttünk, hogy ez a vár a kincstárra háramlik-e, vagy a nőági örökösökre.⁵⁵ Márciusban újabb nehézség merül fel: ...Kisvárdai bárói birtok, vajon erre nézve meddig terjed a kincstár örökösödési joga?⁵⁶ A két Szokoly Miklóst szemmel láthatóan a főherceg is keveri, ami éppenséggel nem lehetett ellenére ifj. Szokoly Miklósnak: ...Miután Várdai Mihály özvegyének gyámja Szokoly Miklós, bár erre a tisztre nem őfelsége nevezte ki, s mivel a Várdai leánykának is ő a tutora, ennek hozománya érdekében Szokolyt is meg kell hívni a hagyatéki tárgyalásra [1585].⁵⁷ Itt természetesen a leányágon anyja révén az öröklésben érdekelt Szokolyról van szó, de a gyám, a tutor – Várdai Mihály végrendelete szerint – nem ő volt, hanem a nagybátyja. Végre 1586-ra az ügyről döntés születik: az országgyűlés fogja tárgyalni.⁵⁸ Ernő főherceg március–augusztus között is a Várdai-hagyatéki ügyében buzgólkodik – kevés

⁵⁰ Az eredetiben latinul. A latin levelekből idézve nem használunk idézőjelet, mivel sohasem szó szerinti fordítást adunk, hanem rövidített tartalmi kivonatot.

⁵¹ 1584. 07. 31., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 249, 2967/45.

⁵² 1584. 08. 25., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 249, 2967/58.

⁵³ ÁCS Zoltán, *i. m.*, 176–177.

⁵⁴ ÁCS Zoltán, *i. m.*, 179.

⁵⁵ 1585. 01. 09., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Pozsonyi Kamarához. MOL, E 21, 746/17.

⁵⁶ 1585. 03. 13., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Pozsonyi Kamarához. MOL, E 21, 746/30. Mint később kiderül, ez tévedés, a Várdaiak nem mágnások. Szokoly ezt is a maga javára tudja fordítani, erre hivatkozva nem lehet rendkívüli, nádori bírósággal (ami a mágnásokat megilleti, és aránylag gyors) tárgyaltatni a hagyatéki ügyet, marad a sokkal lassabb, nagyon sokáig elhúzható szokásos út.

⁵⁷ 1585. 04. 16., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Pozsonyi Kamarához. MOL, E 21, 747/82.

⁵⁸ 1586. 02. 27., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Pozsonyi Kamarához. MOL, E 21, 750/81.

sikerrel. 1586. október végén aztán Istvánffy Miklós nádorhelyettes kap megbízást, hogy lefoglalja a magvaszakadt Várdai család javait, mivel azok a koronára háramlottak. A női ág kielégítésére most is 400 forintot szánnak.⁵⁹ Istvánffy idézést küld az érdekelteknek az országgyűlésre – ennél több nem történik. 1587 nyarán Ernő főherceg már csak a „menteni, ami még menthető” álláspontot képviseli, mint írja: Gróf Nogarola Ferdinánd jelentéséből tudjuk, hogy Szokoly Miklós miként akarja Kisvárdát birtokolni, illetve nekünk a hűségesküt letenni. Miután ez a vár a királyra szállt vissza, megparancsolom, hogy Nogarolával együtt alaposan mérlegeljétek Szokoly reverzálislevelét. Tegyetek erről jelentést, hogy eldönthessük, megengedhető-e Szokoly részére a kisvárdai (elő)név használata.⁶⁰ Még ugyanaznap egy másik levelet is ír, hasonló tartalommal, láthatólag nem tudván megemészteni, hogy Szokolynak valójában nincs jogalapja a birtokláshoz.⁶¹ A Szepesi Kamara válaszüzenetében azon a véleményen van, hogy miután Szokoly Miklós megkaparintotta Kisvárdát, reverzalist kell adnia, amelyre tegyen hűségesküt. Jögcíme a vár megszerzésére az volt, hogy anyja Várdai lány, továbbá Várdai Miklós lányának is ő a gyámja.⁶²

Eleinte Szokoly nem hajlandó a neki átadott esküformát aláírni, majd ecsedi Báthory István közbenjárására mégis lerakja az esküt, mind szóban, mind írásban.⁶³ A következő évben tovább húzódik az ügy, 1588 szeptemberében a Szepesi Kamara így summázza véleményét: jóllehet ennek a vidéknek a jogászai inkább a kincstári ügyész ellen, mint mellette éreznek, a következőt jelenthetjük: a kisvárdai várat jelenleg birtoklók azt hangoztatják, hogy Várdai Mihály, aki báróságot szerzett, Várdai Jánossal együtt utolsó fitagjai voltak a Várdai családnak. A kamarai ügyész azt hangoztatja, hogy Várdai Mihály prelátus volt [tehát halála után a kincstár örököl!]. A magyar jogászok erről hallani sem akarnak, s a leányági örökösödési [magyar] jogba kapaszkodnak, mondván, hogy Várdai Mihály nemes volt. Legjobb lenne ezt az ügyet az országgyűlés ítéletére bízni, az talán érvényt tudna szerezni a kamarai ügyész törekvéseinek.⁶⁴

Megint eltelik egy év, a Szepesi Kamara megint jelent: nem sikerült a leányági örökösökkel megegyezni.⁶⁵ 1589-ben Szokoly már olyan erősnek érzi magát, hogy

⁵⁹ 1586. 10. 29., Pozsony, latinul, Pozsonyi Kamara a Szepesinek. MOL, E 250, 3022/68.

⁶⁰ 1587. 07. 30., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 21, 597/157v.

⁶¹ Szokolynak a birtokláshoz mi a jögcíme? – kérdezi már sokadszor a kamarától. 1587. 07. 30., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 21, 756/174; MOL, E 249, 2971/29.

⁶² 1587. 08. 21., Kassa, latinul, a Szepesi Kamara jelentése. MOL, E 244, 1464/400, 485. (A Szepesi Kamara feje Melith István.)

⁶³ 1587. 11. 01., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 249, 2971/1 és 1587. 11. 11., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 249, 2971/23.

⁶⁴ 1588. 09. 15., Kassa, latinul, Melith István, Gergei László, Hoffmann György, Földváry István a Szepesi Kamarához és a Szepesi Kamara véleménye. MOL, Kam. Scep., E 23, f. 1196 (276–279, 282–287).

⁶⁵ 1589. 05. 30., Kassa. MOL, E244, 1465/42–43.

ellentámadással próbálkozik, bepanaszolja Ernő főhercegnél a Szepesi Kamara vezetőjét (Melith Istvánt) és a királyi ügyészt, hogy állandóan újabb vizsgálatokkal zaklatják.⁶⁶ Az Eperjesen, 1589-ben, Istvánffy nádori helytartó jelenlétében lezajlott per szerint a Várdaiak főnemesek (*veri barones*), ezért vonatkozik rájuk a háramlási jog (későbbi álláspont szerint ez tévedés), de az udvar keresetének a bíróság mégsem ad helyt, mert Várdai Mihály nem örökös nélkül hunyt el (Várdai János még élt). Ezért a király újabb perben érvényesítheti jogait.⁶⁷

1590-ben a Pozsonyi Kamara felszólítja a Szepesi Kamarát, hogy idézzék meg Kisvárdá-ügyben a Várdai család élő tagjait a leleszi konvent által a nádor bírósága elé.⁶⁸ Még ebben a hónapban a Pozsonyi Kamara ismét ír a Szepesi Kamarának, hogy a Kisvárdá-ügyben megidéztettek *feltétlenül jelenjenek* meg a nádori oktávás törvényszék előtt, amely már megkezdődött. Írják meg az utolsó férfi Várdai (Várdai János) halálának napját.⁶⁹

Nincs itt terünk részletezni, de időközben a Várdai-örökségre, vagy legalábbis egy részére, mások is áhítoznak. Mind a gyámság, mind a különböző birtokok kérdésében Szokoly Miklósnak (szinte mindig Várdai Kata képviselőjében is) számos pere, csetepatéja támad többek közt Ungnad Kristóffal, majd Losonczy Annával, Dobó Ferencsel, Dobó Krisztinával, Balassi Bálinttal.⁷⁰

Az udvar által elért eredmény édeskevés. A leleszi konvent jelenti, hogy Wanyay Mózes pap kiküldött a kisvárdai várban, szokott lakóhelyén kereste fel Szokoly Miklóst, akit nem talált otthon, csak feleségét, de a várba nem engedték be. Telegdi Pált és feleségét, Várdai Miklós Katalin nevű leányát szervienseik (András deák, Doby András udvarbíró) jelenlétében felszólította, hogy adják át a várat a kincstár számára a kincstári jogügyi igazgatónak, Bereley Miklósnak, a vár minden birtokával együtt, addig is, míg a bíróság nem dönt néhai Kisvárdai Mihály királyi pincemester hagyatéki ügyében.⁷¹ Az eredmény ugyanaz, mint egy hét múlva, 1590. április 20-án: Wanyayt most sem engedik be a várba, s az átadást megtagadják.⁷² Szeptemberre a szepesi káptalan – időközben Szokoly benyújtotta a megfelelő bizonyítékokat – kénytelen azt írni a Pozsonyi Kamarának, hogy a Várdaiak nem bárók, csak nemesek, s ezért a gyors, rendkívüli, nádori bíróság alá tartozó eljárás velük szemben nem alkalmazható.⁷³

⁶⁶ 1589. 08. 12., Bécs, latinul, Ernő főherceg a Szepesi Kamarához. MOL, E 249, 2973/30.

⁶⁷ ÁCS Zoltán, *i. m.*, 181.

⁶⁸ 1590. 03. 03., Pozsony, latinul, Pozsonyi Kamara a Szepesi Kamarához. MOL, E 250, 3023/26–27.

⁶⁹ 1590. 03. 29., Pozsony, latinul, Pozsonyi Kamara a Szepesi Kamarához. MOL, E 250, 3023/94–95. Várdai János valamikor 1584 márciusában halt meg. Vö. ÁCS Zoltán, *i. m.*, 174.

⁷⁰ Vö. KOROKNAY, *i. m.*; ÁCS Zoltán, *i. m.*, 180.

⁷¹ 1590. 04. 13., latinul. MOL, E 152, fasc. 410, No. 48.

⁷² 1590. 04. 20., Pozsony, latinul. MOL, E 162, fasc. 411, No. 5.

⁷³ 1590. 09. 23., Kassa, latinul. MOL, E 23, 1196/283.

1591-ben a Szepesi Kamara így foglalta össze a történeteket: a kisvárdai ügyet eddig a Pozsonyi Kamara utasítására intéztük, a rendes jogi úton, bár ez így hosszadalmas, de törvényes forma. Őfelsége kívánsága ugyan az volt, hogy az ügyet rendkívüli bírói testület tárgyalja, mégpedig a nádori ítélőmester, de a felek ezt visszautasították, s így a királyi tábla elé került mint soron kívüli ügy, s ezellen jogszerű kifogást mi sem tehattünk. Ha azonban itt nem nyerne végleges ítéletet, akkor a királyi tábla Szent György-napi nyolcados törvényszéke elé kerül stb. Ajándék a nőági örökösöket nem illeti meg, csak a kincstárat, a haldokló Várdai Mihály is kijelentette, *hogy javai a leányági leszármazottakat nem illetik.*⁷⁴ [Több, mint csúsztatás, vö. Várdai Mihály végrendeletével. A kamarai urak mindent megpróbáltak!]

De Szokoly Miklóst nem kell féltetni. Jogi ügyességére csak egy példa, 1591-ből: a nádori helynök előtt kisvárdai Szokoly Miklós a maga és Telegdi Pál (felesége: Várdai Katalin, néhai Várdai Miklósnak, Várdai István testvérének leánya) nevében azzal vádolja Gyarmati Balassa Menyhértet, hogy ágyús seregével ostrom alá fogta Kisvárdát, összelődözte, leégette a házak nagyobb részét, a környező falvak népét kifosztotta, világgá kergette, mindezzel több mint 50 000 forint kárt okozott, további 5000 forintra becsülhető a jobbágyok kifosztása. *Mindezt 1563-ban cselekedte.* Most már Balassa Menyhért meghalt, tehát unokáját, Menyhért fiának István nevű fiát perlik kártérítésért, amelyet a bíróság 1200 forintban állapított meg, s amelyet Balassi István ki is fizetett a Várdai-örökösöknek, akik ezzel megelégedve, a Balassákkal szemben mindennemű keresetükkel felhagynak, s a pert megszüntetik.⁷⁵ Nem nagyon lehetett több olyan ügyvédzseni ekkor, aki a 28 évvel korábban történeteket így hasznosította volna.

Az időhúzás 1592-ben is folytatódik. Istvánffy Miklós nádori helytartó bizonyítja, hogy a kincstári főügyész, Andreassyek Mátyás megbízottja, Thernyey László, vagyis a kincstár mint felperes és néhai Várdai Miklós leánya, Katalin mint alperes közti örökösödési perben a tárgyalásra a feleket a Szent György hetével kezdődő nádori ítélőszékre megidézte, de az alperesek a határnapig nem jelentek meg.⁷⁶

És így tovább, azzal a különbséggel, hogy a tizenöt éves háború eseményei egy időre Kisvárdai örökösödési kérdését is háttérbe szorítják.

1597-ben és a következő évben a Habsburg-adminisztráció ismét felmelegíti az ügyet.⁷⁷ Figyelmeztető levelek mennek a Várdai-örökség ügyében. Kiderül (a korábbi kamarai

⁷⁴ 1591. 02. 16., Kassa, latinul, a Szepesi Kamara a Pozsonyinak. MOL, E 23, 1196/284–286.

⁷⁵ 1591. MOL, P 707 (Várdai 2. csomó), fol. 6. (220–221).

⁷⁶ 1592. 05. 03., Eperjes, latinul. MOL, E 162, fasc. 410, No. 49.

⁷⁷ 1597. 12. 31., Bécs, latinul. MOL, E 250, rsz. 3024 (1592–150/151); 1598. 05. 09., Pozsony. MOL, E 250, 3025/48–51.

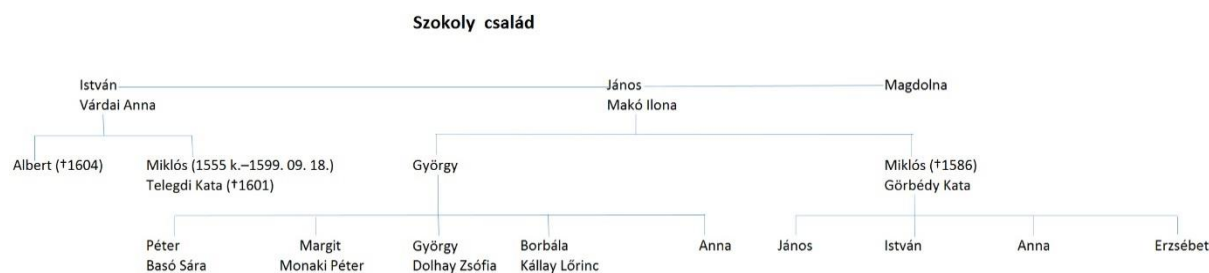
átiratokkal ellentétben), hogy özvegy Telegdi Pálné Várdai Katalin a leánynegyedek még – az indokolás szerint a háborús idők miatt – nem kapta meg. Bécs információt kér arról, hogy kik is birtokolják voltaképpen Kisvárdát.

1599. szeptember 18-án meghalt Szokoly Miklós. Hogy mennyire az ő személyéhez kötődött Kisvárdai birtoklása, azt II. Mátyás reakciója bizonyítja ékesen: a kisvárdai várbirtoknak – mint írja – már Várdai Mihály halálakor a kincstárra kellett volna szállnia, de Szokoly Miklós ezt megakadályozta. Most, hogy Szokoly meghalt, tessék gyorsan intézkedni!⁷⁸

Rokonsági viszonyok

Várdai Kata először (talán) Szokoly Miklós jegyese,⁷⁹ frigyükkal a kisvárdai vár két örököse egyesíthette volna vagyonát. Nehézséget jelenthetett azonban, hogy a jegyesek egymás elsőfokú unokatestvérei voltak. Elképzelhető, hogy a közismert s a családot közvetlenül is érintő (hiszen Várdai Mihály második felesége, Dobó Krisztina volt az egyik szereplő) Balassi Bálint–Dobó Krisztina házassági botrány miatt nem valósult meg a frigy. Várdai Kata aztán ahhoz a Telegdi Pálhoz megy hozzá, akinek testvérét, Telegdi Katát Szokoly Miklós vette nőül. A két család tehát nemcsak együtt él Kisvárdán, de a sógorok, sógornők (s az egykori jegyesek?) igen-igen jól ismerik egymást. Várdai Kata hároméves korától együtt nevelkedett Szokoly Miklóssal, csesdi Báthory István pl. Szokolyt következetesen Várdai Kata bátyjának nevezi. Szokoly Miklós pedig „szerelmes húgomasszony”-ként címezi neki 1594 májusában a hatvani táborból írott levelét.⁸⁰

A rokonsági viszonyokat az alábbi családfarészletek foglalják össze:⁸¹

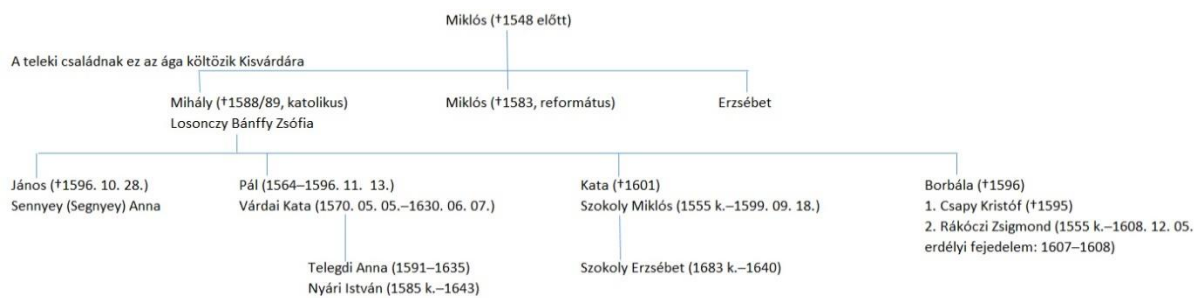
⁷⁸ 1599. 10. 02., Bécs, latinul. MOL, E 21, 608/118/v.

⁷⁹ Vö. ZUBÁNIC László, *Víz tükrére történelmet írni...*, Ungvár, Intermix Kiadó, 2007 (Kárpátaljai Magyar Könyvek, 157), 24–30. Fogalmunk nincs, a szerző honnan veszi adatát.

⁸⁰ *Literátor-politikusok levelei Jenei Ferenc gyűjtéséből (1566–1623)*, sajtó alá rendezte JANKOVICS József, Bp.–Szeged, 1981 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 5; sorozatszerk. KESERŰ Bálint), 62.

⁸¹ Az évszámok és egyéb adatok csak akkor vannak feltüntetve, ha az elbeszélés szempontjából jelentőségük lehet.

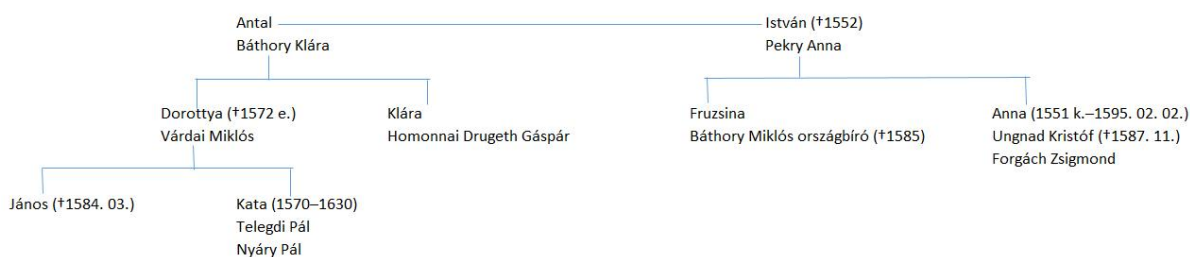
Telegdi család

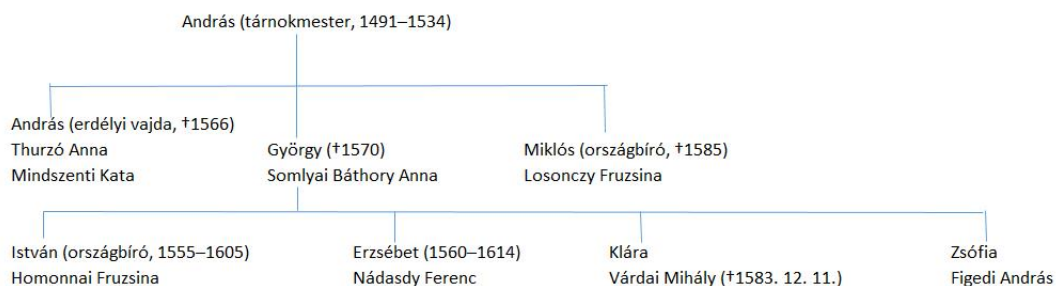
(Kis)Várdai család

Losonczy család

Báthoryak ecsedi ága

Ki az ángy, azaz a levél címzettje?

Egyelőre abból a mégiscsak valószínűbbnek látszó feltételezésből kiindulva, hogy a Telegdi Kata aláírású levélnek van köze Telegdi Katához, ecsedi Báthory Istvánné Homonnay

Fruzsínát⁸² – egyetértve Eckhardttal – bizonyosan kizárhatjuk a címzettek közül. Nemcsak azért, mert nem ángy, azaz sógornő (noha e szó tágabb értelemben egyszerűen idősebb nőrokont jelentett!), hanem leginkább azért, mert a házaspárnak sohasem született gyereke, egy ilyen durva tréfát, hogy üdvözik a lányukat, a korban soha, senki nem engedett volna meg magának a nagyúrral szemben. Marad tehát Telegdi Kata két sógornője, Várdai Kata és Sennyey Anna. Mind Szentmártoni Szabó Géza a *Szöveggyűjtemény*ben, mind Orlovszky Géza a kritikai kiadásban Várdai Kata mellett, még hozzá a szerintük bizonyosan Szentmiklóson élő Várdai Kata mellett teszik le a voksot. Az Orlovszky-féle érvelés szerint a levélben lévő orosz vonatkozások miatt esik a választás az 1594 tájt⁸³ (szerintünk: talán) Szentmiklóstra,⁸⁴ a Telegdiék birtokára költöző Telegdi Pálné Várdai Katára, holott, mint Orlovszky helyesen írja, Sennyey Anna is orosz (ruszin) környezetben élt. Tény, hogy Telegdi János 1593-as végrendeletében Szentmiklóst átengedte öccsének, Telegdi Pálnak,⁸⁵ s tény, hogy itt Pál (és János) építkezéseket folytatott, innen keltezett adománylevelet, s itt van eltemetve, tehát valószínűsíthető, hogy idővel Várdai Katával együtt Szentmiklóson is éltek, de az igen kérdéses, hogy állandó tartózkodási helyük lett volna. 1594 júliusában Potherinből⁸⁶ ugyan azt írja öccsének Telegdi János, hogy „...az Szentmiklóstra menés, valamikor kegyelmed akarja, meglehet, mert az házakban senki nem lakik”, de gondoljon bele Pál, hogy az ő háza, ahova elköltözne,⁸⁷ még nincs kész, s itt áll előttük az aratás, kaszálás, takartatás... Melith Pál is biztatja Telegdi Pált, hogy költözzön Szentmiklóstra, „menj úgy, mint saját házában”.⁸⁸

Ha a következő években többet és hosszasan tartózkodhatott is Várdai Kata Szentmiklóson, mégsem valószínű, hogy éppen 1599 tájt (amikor a levél szerintünk íródott, erről később) itt lett volna. Leginkább azért nem, mert Telegdi Pál s főleg Szokolyi Miklós halálával bizonytalanná váltak a birtokviszonyok.⁸⁹ 1604 március közepén második férje,

⁸² A levelet elsőként publikáló Lukcsics Pál őt vélte a címzettnek, vö. LUKCSIS, *Költői vetélkedés*, 3. jegyzetben *i. m.*, 97.

⁸³ 1594-ben ecsedi Báthory István még úgy tudja, hogy egy helyen, Várdán laknak, vö. MOL, P 707, 538. cs., 09889.

⁸⁴ (Bereg)Szentmiklós község a Latorca völgyében, Munkáctól északkeletre. Telegdi Mihály zálogbirtoka volt, aki 1574-ben a zálogot 22 ezer forintért megváltotta. I. Rudolf király 1578-ban kiadott oklevelében 8 ezer forinttal növelte az összeget. (A beiktatásnál ellentmondott Mágóchy Gáspár tornai főispán, a munkácsi vár ura és a Perényi család.) Telegdi Rudolf király 1583. május 6-án kelt engedélye alapján jelentősen megerősítette és kiépítette a szentmiklósi várkastélyt, és itt rendezte be udvartartását. Feleségétől, Losonczi Bánffy Zsófiától 4 gyermeke született: János, Kata, Bora, Pál.

⁸⁵ ECKHARDT, 4. jegyzetben *i. m.*, 124–132. Lásd még: KESERŰ Bálint, *Adalékok Rimay és a Báthoryak kapcsolatához*, Acta Universitatis Szegediensis, I, 1958, 48.

⁸⁶ Potherin/Podhrin/Podhering, Munkáctól délre, Bereg megyében, Telegdi János birtoka.

⁸⁷ ECKHARDT, *i. m.*, 136.

⁸⁸ MOL, P 707, 538. cs., 09930.

⁸⁹ A leányági örökösök és a kincstár közötti jogvita még sokáig eltartott, Nyáry Pál azzal igyekezett erősíteni pozícióit, hogy az erdélyi fejedelemtől szerzett Kisvárdra felére adománylevelet, amely a bécsi béke értelmében jogilag érvényes volt. Az ügy 1611/12-ben zárult le, amikor is Várdai Katától–Nyáry Istvántól és Melith Pétertől

Nyáry Pál, Várdai Katát Pozsonyból arról értesíti, hogy Kisvárdát el akarják tőlük perelni. Ugyanezen év augusztus 12-én pedig Prágából nyugtatja feleségét, hogy a „szentmiklósi jószágot ez héten reménlem örökben nekünk adják, immár megkínáltak vele. Bizonyos légy benne, édes Katám, nem leszen kölömben, csak 2000 forinton vagyon immár az veszekedés. Úgy adják minden határral, azmint az Priniak birták, minden erdejével és minden hegyeivel, kit megbizonyíthatunk, hogy Prinj birt firul-fira. Nekem és teneked ezten ez napig kiveszem a levelet, azután magam szolgáljátul aláködem. Immár bizvást készítheted⁹⁰ Szentmiklóst.”⁹¹

Alaghy Ferenc Pácinból egy 1600-ban, „ma cseterteken” kelt, Várdai Katához írott levelében pedig így fogalmaz: „Ha Szentmiklóstra *mennének* lakni...”⁹² Ezek szerint az özvegy nem ott lakik. Alaghy leveleiben egyébként többször is említi Szokoly Miklóst: a szövegek azt sejtetik, hogy ecsedi Báthory István 1597-ben Nádasdy Lászlóhoz akarta volna Kata asszonyt férjhez adni, de Szokoly Miklósnak nem tetszett az ötlet.

Más érvek alapján, de egyetértünk mind a kritikai kiadás készítőjével, mind Szentmártoni Szabó Gézával: a címzett valószínűleg Várdai Kata. Azért gondoljuk, mert Telegdi Kata mindenképpen idősebb lehetett Várdai Katánál (Várdai Kata 1570. május 5-én született). De nem volt idősebb a másik ángynál, Sennyey Annánál,⁹³ aki Várdai Kata anyja lehetett volna (1570 előtt ment férjhez Telegdi Jánoshoz). A levél hangja idősebb címzett esetén túlságosan is frivol, kioktató, míg egy fiatalabb ánggyal szemben semmi kivetnivalót nem lehet találni benne. Ugyanakkor az „ágy” általános jelentése (=idősebb nőrokon) jobban illik Sennyey Annára.

A helyzetet nem kevésbé bonyolítja, hogy van még egy ágy, akiről idáig egyáltalán nem vett tudomást a szakirodalom. Szokoly Miklósnak ugyanis volt egy fiútestvére, Albert (életkorát pontosan nem ismerjük, valószínű, hogy fiatalabb volt Miklósnál). Albert a hozzá írt levelek tanúsága szerint leggyakrabban hol Kállón, hol Kisvárdán tartózkodott. Vele Telegdi Kata mindig, férje halála után is, jó viszonyban volt, mint ez leveleiből kiderül. Albertnek fiúgyermekke született, ezt szintén egy misszilis tanúsítja,⁹⁴ tehát vélhetőleg felesége is volt: ő

32 ezer forintot és Kisvárdá védelmére 200 lovas tartását igényelte a kincstár. Különböző engedményekkel, alkukkal, de a felek kifizették a vételárat, vállalták a feltételeket.

⁹⁰ BENDA Kálmán, *Nyáry Pál és Várday Kata levelezése 1600–1607*, szerkesztette Makay László, Debrecen, 1975. (A Kisvárdai Vármúzeum kiadványai, 7.) 1975, 33. A szövegközlésébe itt hiba csúszott: „készítheted” helyett az eredetiben „éptheted” állt.

⁹¹ BENDA, *i. m.*, 32–33; MOL, P 707, 540. cs., 10743.

⁹² MOL, P 707, 539. cs., 10140–10143.

⁹³ Sennyey Anna – ennek van jelentősége a továbbiak szempontjából – 1599. 12. 20-án még élt. Vö. Várdai Kata levele Melíth Pálhoz, 1599. 12. 20., Kisvárdá. MOL, P 707, 516, No. 2843. „*Telegdi Jánosné beteg volt, de mostanra meggyógyult.*”

⁹⁴ MOL, P 707, 535. cs., 08715. A levél némileg rejtélyes. A címzés: *Ez levél adassék az vitézlő Szakoly Albert fiának [...].* Mivel a levélben nincs aláírás, nem derül ki, hogy mi volt Szokoly Albert fiának a neve, s hogy ki írta

az újabb ángy.⁹⁵ Ám személyét – egyelőre – nem ismerjük. Szokoly Albert gyermeke 1604-re azonban már halott, különben az ebben az évben Verancsics Faustus csanádi püspök előtt végrendelező Albert nem testvérének, Szokoly Miklósnak a leányára, Szokoly Erzsébetre (aki ekkor már Melith Péter felesége) hagyná minden vagyonát.⁹⁶

Ha a verses levél Szokoly Albertnéhez íródott, a szakirodalom összes korábbi fejtegetése és az általunk leírandó továbbiak: *tévút. És akkor is az, ha az általános „idősebb nőrokon” értelmet tekintjük: ilyen ugyanis számtalan volt.*⁹⁷

Mikor íródott a levél?

Erről eddig két állítás volt, egy bizonyos és egy bizonytalan. Bizonyos, hogy 1599. szeptember 18. előtt, hiszen ekkor hunyt el Szokoly Miklós, Telegdi Kata férje, a levél pedig, bár betegként, de még élőként említi. Az is bizonyos, hogy a levélben említett Erzsók leányasszony születése után néhány évvel, tehát az 1590-es évek eleje-közepe *után*. Bizonytalanul, Eckhardt nyomán, 1596 előttre is szokás datálni, abból kiindulva, hogy a levél címzettje Telegdi Kata valamelyik ángya, Telegdi Pálné Várdai Kata vagy Telegdi Jánosné Sennyey (Segnyey) Anna, márpedig mindkettőjük férje 1596-ban meghalt. Eckhardt szerint ilyen évődő hangot semmiképpen sem illett volna használni a férj – ő inkább Sennyey Annát gondolja a címzettnek – halála után. Mint Orlovsky Géza helyesen megállapítja, igaz ez az érvelés Várdai Katára is, hiszen a Telegdi fivérek 1596-ban két hét eltéréssel haltak meg, János október 28. körül, a mezőkeresztesi csatában, Pál november 13-án (az ónaptár szerint), 32 évesen.

De miért ne tréfálkozhattak volna a sógornók özvegyen is? Horváth Iván éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy Telegdi Kata az ángya férjét – pedig mindkét ángy férje a testvére – *nem* üdvözli levelében, miközben a gyerekeket igen; ez inkább azt valószínűsíti, hogy a férjek már nincsenek életben. (Ez szempont lehet Szokoly Albertné kizárására a szóba jöhető ángyok közül, hiszen Szokoly Albert túlélte Telegdi Katát.)

Akkor és csak akkor, ha elfogadjuk, hogy a levél udvariassági formulája kizárólag azokat említi, akik élnek, azt gondolhatnánk, jó közelítéssel meghatározhatjuk a levél

---

a levelet. A címzés állítása, hogy a címzett Szokoly Albert fia, viszont megismétlődik a levélben. Az is nyilvánvaló, hogy a fiú ekkor már felnőttkorú. Szokoly Péter (†Pozsony, 1612. április 27.) és Mihály több közösen írt levelét is ismerjük, Péter unokatestvére volt Miklósnak. Péter özvegye Basó Sára.

⁹⁵ Vö. RADVÁNSZKY, *A Zokoli és kis-várdai Zokoly család*, 20. jegyzetben *i. m.*, 510–511. Szokoly Albert végrendeletét is ismerteti.

⁹⁶ RADVÁNSZKY, *uo.*

⁹⁷ Az „idősebb nőrokon” elképzelésnek azonban ellentmond, hogy a Telegdi-levelezésben és Báthory István leveleiben is az „ángy” következetesen sógornő.

keletkezésének idejét. Várdai Kata ángyom-asszonyomnak valóban voltak lányai, közülük azonban csak Nyáry Istvánné Telegdi Anna (1590–1635) érte meg a felnőttkort. Telegdi Pál sírfelirata 1596-ból⁹⁸ egy fiú- és két lánygyermekről tud, a levél a férjet és a fiút nem említi, csak a lányokat, tehát akkor íródott, amikor a fiú már *nem élt*, az 1595-ben, utolsónak született és kisgyerekként meghalt Telegdi Kata viszont *még élt*. Báthory Istvánnak egy 1602-ben kelt leveléből tudható, hogy Kata ekkor halt meg,⁹⁹ s ugyancsak az ő 1599. február 17-én írt leveléből az derül ki, hogy még a kisfiú is él, de súlyos beteg, éppen orvost keresnek neki.¹⁰⁰ Ám felgyógyul, és él még 1600-ban is,¹⁰¹ így az a (korábban általunk is vallott) feltételezés, hogy akit a levélíró a levél megírása idején nem említ, már nem él, vagy téves, s a levél ily módon nem datálható, vagy nem téves, *de akkor nem Várdai Kata a címzett*.

A levél *post quem*-je elvileg 1596 körülre tehető (Telegdi János halála), *ante quem*-je 1599 szeptembere. Az ilyen tájbeli időpont mellett szólna, hogy – mint Eckhardt megjegyzi¹⁰² – Telegdi Kata levelének íródeákjától még egy levelet ismerünk, ezt is úrnője nevében írja, 1600-ban. *Ez azonban tévedés, a két levél más-más kéz írása*. Fogódzó lehet még, hogy Telegdi Kata „leányaim”-ról ír, holott úgy tudjuk, hogy csak *egy* lánya volt, Szokoly Erzsók. Ennek a magyarázata csak az lehet, hogy Telegdi János halála után és felesége, Sennyey Anna betegsége idején kiskorú leánygyermekük a legközelebbi rokonokhoz kerültek. Telegdi Kata egy 1600-ban hétfőre keltezett levelében, amely mindenképpen Várdai Kata és Nyáry Pál házassága (1600. május 9.) után íródott, hiszen Várdai Katát Nyáry Pálnénak nevezi, számol be arról, hogy „*Nyári Pálné asszonyom az öcséimet elvitte, mindeniket elvitte, mert mind az ura, mind ő maga eleget példázódának, de minthogy édes asszonyom ilyen beteges állapattal vagyok, senki dajkálása énnekem nem kell.*”¹⁰³ A gyermekek tehát 1600 második feléig Telegdi Katánál, utána Várdai Katánál – Nyárynéknél – voltak. *Ez az adat 1599-re datálja a levelet (ennél későbbi Telegdi János halála miatt nem lehet), amikor még az „öcsém” Telegdi Katánál laknak.*

Érzelmi és szellemi viszonyok

1. Két házaspár: Szokoly Miklós–Telegdi Kata és Telegdi Pál–Várdai Kata

Szokoly Miklós és felesége, Telegdi Kata jól ismerhette Balassi Bálintot s kiváltképpen annak feleségét, Dobó Krisztinát, özvegy Várdai Mihálynét, hiszen Kisvárdán, *egy várban*

⁹⁸ LEHOCZKY Pál, *Telegdy Pál sírköve*, Századok, 1869, 279.

⁹⁹ MOL, P 707, 539. cs., 10234.

¹⁰⁰ MOL, P 707, 539. cs., 10206.

¹⁰¹ Mint ezt egy később idézendő levél, amelyet Alaghy Ferenc írt Várdai Katának (Pácin, 1600. máj. 1.) bizonyítja.

¹⁰² ECKHARDT, *i. m.*, 204.

¹⁰³ ECKHARDT, *i. m.*, 202.

laktak. Amikor 1586-ban Istvánffy Miklós nádori helytartó a Várdai-örökség ügyében idézést küld a házaspárnak a következő országgyűlésre, az idézés megfogalmazása szerint *szokott lakóhelyükön*, Kisvárdán keresik fel őket.¹⁰⁴ Itt lakik Várdai Kata is, férjével, Telegdi Pállal.¹⁰⁵ Jegyezzük azonban meg, hogy ezt az adatot nem szabad túlértékelni. Balassi Bálint mind az idősebb, mind az ifjabb Szokoly Miklóssal kemény pereket-küzdelmet folytat, nem valószínű, hogy félretéve az ellentéteket (Balassi emberei megölik Szokoly egyik emberét), esténként, a kandalló előtt ülve, intellektuális csevegéseket folytatnak. S talán az is sokatmondó, hogy Balassinak ebből az időszakból egyetlen olyan levele sincs, amelyet Kisvárdáról keltezett volna. Pár napnál többet a költő nem tölthetett itt, életvitelszerűen sohasem élt Kisvárdán, az otthon számára mindig Liptóújvár volt.

A kritikai kiadás Szentmártoni Szabó Géza által összeállított stemmája Szokoly Miklós és Telegdi Kata házasságát ugyan 1589 tájra teszi, ez azonban Szokoly Erzsébet (a házaspár leánya) életkorából következően nagyon nem valószínű.¹⁰⁶ Mint Nyáry Pál leveléből kiderül,¹⁰⁷ 1601 januárjában már Erzsébet lakodalmára készülnek, ehhez a leányasszonynak legalább 13–15 évesnek kellett lennie, azt is feltételezhetjük, hogy fogantatása a házasság idejére (s nem korábbra) esett, 7–9 hónap terhesség is valószínű.

Mindezek alapján a házasság 1586 előttre vagy még korábbra (esetleg jóval korábbra) tehető, még abban az esetben is, ha Erzsók a nászéjszakán fogant. Más adatunk is van Erzsók életkorára: Tatai István Ecsedről, 1593. december 26-án hívja lakodalmába Telegdi Pált.¹⁰⁸ Ecsedi Báthory erre a levélre saját kezűleg ráírta, hogy Szokoly lányát nyoszolyólánynak kérték fel, ehhez legalább 5-6 évesnek kellett lennie (a Szentmártoni Szabó Géza-féle koncepció szerint 2-3 éves volt), azaz eszerint is 1587 körül vagy korábban született. Erre a levélre még ezt is ráfirkálja ecsedi Báthory István: „*asszonyom húgomat kérjed, édes sógorom, hevertesse(?) el az két tanolatlan szüzet, talám jobb szerencséjek leszen első éjjel az ustromhoz*”.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Vö. ILLÉSSY János, *Balassi Bálint Annája*, Századok, 1898, 33; Uő, *Adatok Balassi Bálintról*, ItK, 1900, 446–447.

¹⁰⁵ Az ő házasságuk időpontja 1589. február 2. Ez év március 4-én adja át Szokoly Miklós „sógor uram” Várdai Katának javait. MOL, Fasc. H, Nr. 314, Rep. 26. Vö. MERÉNYI Lajos, *Várdai Kata ingóságai*, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle, 1905, 261–263. Várdai Kata ekkor 19 éves, Telegdi Pál 25. 1588 óta jegyesek.

¹⁰⁶ Az esküvő 1589 elején lehetett – írja KOROKNAY, 27. jegyzetben *i. m.*, 734. Valószínűleg ez az adat került be a kritikai kiadásba is. De: Telegdi Mihály 1586-ban Szentmiklóson, az „Úr színe változása estéjén az ó kalendarium szerént” kelt végrendeletében Telegdi Katát olyanként említi, mint akinek már kiadták a hozományt, ám Pál fia és Borbála lánya még nem házas, „Szokoly Miklos fiainak hagyok egy ezüstös aranyas hegyestört, ki Thegedy Istváné vala, énnálam másfélszáz forintban vagon.” (MOL, P 108, 14. d. D-29-31. A Telegdy család tagjainak végrendeletei.) Azaz Szokoly Miklós *1586 előtt* vette feleségül Telegdi Katát.

¹⁰⁷ BENDA, *i. m.*, 20.

¹⁰⁸ MOL, P 707, 538. cs., 09966.

¹⁰⁹ Báthory István itt talán az ifjú szüzek esküvő előtti elhálására gondol?

Legalábbis érdekesnek tarthatjuk, hogy a törökellenes hadban a halálra készülő két férfi, Telegdi Pál és Szokoly Miklós, *ugyanannak* a nőnek ír egyfajta búcsúlevelet, ugyanazt a hölgyet kéri, hogy imádkozzon érte, s ez a hölgy Várdai Kata.¹¹⁰

Az újdonsült katolikusok (mind Balassi Bálint, mind Dobó Krisztina 1585 márciusa és szeptembere között katolizált),¹¹¹ vallási szempontból sem a Szokoly–Telegdi házaspár, sem Telegdi Pálék részéről – szemben a legtöbb e tájon élő főúri családdal – nem számíthattak idegenkedésre. Szokoly Miklós öt éven keresztül a bécsi jezsuitáknál nevelkedett,¹¹² fölényes latintudását is nyilván itt szerezte, s élete végéig hithű katolikus maradt. Felesége ugyancsak katolikus hitben nőtt fel: apja, Telegdi Mihály¹¹³ azok közé tartozott, akik sohasem hagyták el

¹¹⁰ Telegdi Pál Nyírbátorból 1594 márciusában írja Várdai Katának: „Imatkozzal írettünk, En testamentumomban mjnd fiaimat lejaniomat neked ajánlom.” ECKHARDT, *i. m.*, 49. Szokoly Miklós a keresztesi táborból ír ugyanannak, 1596-ban, Szent Gál napján: „Asszonyomnak, hűgomnak szolgálatomat ajánlom, ű k. imátkozék én érettem, kérem ű k.” Jelzete: P 707, 538. cs., 09950.

¹¹¹ KÖSZEGHY Péter, *Magyar Alkibiadész*, Bp., Balassi, 2008, 271. A szakirodalomban esetenként felbukkanó 1586-os dátum a hivatalos konverzió időpontja.

¹¹² VIRÁGH Ferenc, *Adatok Kisvárdai történetéhez*, sajtó alá rendezte ÁCS Zoltán, Nyíregyháza, 1981 (A Jósza András Múzeum kiadványai, 20), 94. Bécsi tanulmányairól és arról, hogy Olaszországba készült, levelei tanúskodnak. 1572. július közepén írja Várdai Istvánnak, hogy logikát, Arisztotelész *Etikáját*, németet, latint, practica arithmeticest tanul. Egyben kéri a címzettet, adja át üdvözlését Ecsedben lakó (unoka) bátyjának, Szokoly Györgynek. (MOL, P 707, 358. cs., 10118.) Egy latin nyelvű, szépen kiírt betűkkel formált levelében itáliai útjára próbált pénzt szerezni. (Dátum nélkül, MOL, P 707, 358. cs., 10120.) Arra azonban nincs adatunk, hogy járt volna Olaszországban. Vö. még: SZELESTEI NAGY László, *Magyarországi diákok a bécsi jezsuita gimnáziumban 1578-ban (Rekreációs album)*, ItK, 1997, 146–158. Az album jelzete: MOL, P 707, Fasc. 285 et B. Nr. 2. ff. 21–28. Szerzője ismeretlen, 1578. május 1.–június 5. között a poétikai vagy retorikai osztályt végezte, olyan társakkal, mint Náprágy Demeter, Révay István, Alaghy Ferenc, Melíth István és Szokoly Miklós. A Szokolyt említő részek: 152. „...obuius factus est mihi Nicolaus Szokoli quem salutans excepti, cuius petitioni morem gessi, eundo ad aulam, quem tamen ibidem reliqui.” (máj. 5.); 153. „Nicolaus Szokoli ueniens eo satis iocati, Dominus Ladislaus Caroli ueniens quoque nostri causa locutus est Domino Jo qui distulit solutionem ad 1. uel 2. Julij.” (máj. 1.) A bécsi jezsuiták matriculájában Szokoly neve nem fordul elő, nyilván azért, mert nem bentlakó volt. Két, Várdai Mihálynak írt levelét ismerjük Prágából, 1575-ből (csak az egyiken van év). A fejedelem betegségről és a császárné szobájában való gyógyulásáról szól, humanista kapcsolatait már ekkor építette. Szokoly szintén a jezsuitákhoz küldte alumnusait. Egy Lipcsey Péter nevű diákot pl. a grazi jezsuitáknál taníttatott, a grammatikai osztályba járó ifjú azt kéri tőle, hogy externus lehessen, vö. MOL, P 707, 515 cs., 2681. A várdai skóla támogatásában már nem volt ilyen lelkes. Gyarmathy Imre iskolamester egy latin versben (*Tristis querela scolae kius Vardinae*) 1593-ban panaszolta fel iskolája nyomorúságos helyzetét. A versből ugyan nem egyértelmű, hogy katolikus vagy protestáns szellemű iskoláról van-e szó, de mivel Gyarmathy a forrásokban később rendre protestáns prédikátorként tűnik fel, az utóbbi a valószínűbb. Emellett szól az is, hogy az iskola alapítója, Várdai Mihály végrendelete tanúsága szerint protestáns volt (vö. RADVÁNSZKY, *Magyar családélet és háztartás...*, 42. jegyzetben *i. m.*, 118). Gyarmathy munkáját Várdai Katának ajánlotta (és nem Telegdi Katának, ahogy a kritikai kiadás írja, vö. RMKT XVI/12, 720); a vers első közlése: ECKHARDT Sándor, *Balassi kortársai*, ItK, 1943, 43–47, innét: MOL, Zichy Lt., Fasc. 144 NB., újra kiadva: RMKT XVII/1, s. a. r. BISZTRAY Gyula, KLANICZAY Tibor, NAGY Lajos, STOLL Béla, Bp., 1959, 521–522. Magyar fordítása GERÉBY Lászlótól, in NÉZŐ István–SZIVÁK Gábor, *Kisvárdai források tükrében. Szemelvénygyűjtemény*, Kisvárdai, 1999, 101. Szokoly Miklósról és Telegdi Pálról így vélekedik Gyarmathy: *Oltalmat többé nem nyújt ma e Várda határa, / támogatást sem ad im nekem a várdai vár. / Hasztalanul kérem gyakran, de lakói elűznek, / Csak süketen tűrik, bárhogy esdekelek. / Hej, híres Szokoly Miklós, be csekély, / amit ő nyújt; ostromlom, de talán elfeledé bajomat. / Szinte csekély, amit ad Pál is, nagyhírű Telegdy: / sorsomról semmit ő se tud im netalán.* A szűkmarkúság összefügghetett a két férfiú katolikuságával, Telegdi Pál pl. 1594. március 12-én írt végrendeletszerű levele szerint elég sok mindent hagyott a katolikus egyháznak. Vö. ECKHARDT, *i. m.*, 44.

¹¹³ A Telegdi családról vö. még: EMÓDI Tamás, *A Telegdi család és a reneszánsz művészet néhány emléke a 16. századi Bihar és Bereg vármegyékben*, Művészettörténeti Értesítő, 47(1998)/3–4, 177–198.

vallásukat, János Zsigmond szolgálatában is őrizte katolikus hitét, s valóságos hitvitaháborúkat folytatott testvéreivel, Miklóssal. Telegdi Borbála, Mihály másik lánya, Kata testvére, második férje, a református Rákóczi Zsigmond oldalán is megmaradt buzgó katolikusnak, olyannyira, hogy végrendeletében javai egy részét a jezsuitákra hagyta. Várdai Kata vallását ezekben az években nehéz megítélni, a főszereplők közül ő talán rokonszenvezhetett a protestáns hittel. Az bizonyos, hogy csak később, katolikus (és szintén a bécsi jezsuitáknál tanult)¹¹⁴ első férje halála után, amikor második férje, Nyáry Pál is református hitre tért (1601-ben), vált buzgó kálvinistává – nyilvánvalóan ecsedi Báthory István hatására.¹¹⁵ Báthory 1603-ban kelt végrendeletében mindezt busásan jutalmazta.¹¹⁶ 1605-ben a kisvárdai plébánia és a templom is – Nyáry Pál és Várdai Kata hallgatólagos támogatásával – a reformátusoké lesz.¹¹⁷

Általánosságban elmondható, hogy az országbíró kiváló és érzelmes kapcsolatokat ápolt Várdai Katával (egy 1600-ban írt levelének utóirata szerint: „...*mintha édes gyermekem voltál volna*”)¹¹⁸ és katolikusága ellenére őszintén kedvelte Kata férjét, Telegdi Pált (Szentmiklós megtartásában is segíti, erre mind Mágóchy Gáspár, mind Rákóczi Zsigmond áhítozott), ugyanakkor Telegdi Katával és férjével, Szokoly Miklóssal hűvös viszonyban volt. Telegdi Pálnak írt leveleiben Báthory kifejezetten hangsúlyozza a bizalom különbözőségét. 1591-ben, november elején írt levelében Báthory pl. a szófogatatlanságot rója fel Szokolynak, továbbá politikai tájékozódása sem nagyon tetszik az országbírónak: „*Mi [de] én jól tudom, hogy önéki az német uraimtól vagyon biztatása, de félő, hogy úgy ne járjon, mint Esopus, hogy az koncot az árnyékért elvetette volt. Bizony, sógor, bánnám, ha ezt cselekedné, mert tudom, hogy tinektek*

¹¹⁴ Vö. KISSNÉ BOGNÁR Krisztina, *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben (1526–1789)*, Bp., 2004 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 13), 73. A jegyzék 544. sz. beírása szerint *Telegdi Paulus, Ungarus, Baro. 1576. 10. 13-án* iratkozott be. (Forrás: Universitätsmatrikel, 1576, WH 1.)

¹¹⁵ Érdekes fényt vet a vallási viszonyokra, hogy Várdai Katának katolikus férjétől született lánya, Telegdi Anna, anyjához hasonlóan harcos protestáns lett (és vallásos verseket írt), míg a református hitre tért Nyáry Páltól született Nyáry Krisztina – nyilvánvalóan utólag másítva az eseményeken – így kezdi naplóját: „*Én bedegi Nyáry Krisztina löttem ez világra az 1604. esztendőben, 31. Octobris Kis-Várda várában az igaz római hitben megmaradván holtig.*” Fakszimilében közli: IPOLYI Arnold, *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641*, Bp., 1887 (Magyar Történelmi életrajzok), <http://mek.niif.hu/05600/05698/html/index.htm#d1e194>

¹¹⁶ *Ecsedy Báthory István végrendelete, 1603*, bevezetéssel közreadja VADÁSZ Veronika, Szeged, 2002 (Fiatal Filológusok Füzetek. Korai újkor, I); *Báthori István országbíró pótvégrendelete, Ecsed, 1603. jún. 19.* = RADVÁNSZKY, *Magyar családélet és háztartás...*, i. m., 216–227.

¹¹⁷ IPOLYI, i. m. Forrása a kisvárdai plébánia anyakönyvei: „*Anno 1605 Bocskay – milites exeuntes oppidum Kis-Várda noctu invadunt, dominos non deprehendentes, capiunt plebanum loci, P. Stephanum Csaszlay cum dnobus religiosis in domo Ladislai de Kis-Várda, quam Ladislaus minor, Ladislai filius dono dedit cnm omnibus appertinentiis et utilitatibus in perpetuum plebanis – captumque Csaszlay cum duobus religiosis illa nocte mirandis tormentis quassantes, calvinistica tyrannide furentes, abscissis pedibus et manibus in villa Anarts Jesu Christo immolarunt. Ego quoque fuissem particeps, in fuga me salvassem in domo Kovács András calvinistae.*” „*a katholikus lelkész, Csaszlay István pálos szerzetest, ki ott két társával tartózkodott, elfogták, megkínózták, aztán kezét és lábát elvágva, a szomszéd Anarcs helységbe hurczolták; hol a tóba fullasztva, kivégezték.*” Közölte GYÖRGYÉNYI [Ignác], *Kis-Várda*, Magyar Sion, V(1867), 273–279.

¹¹⁸ MOL, P 707, 538. cs., 09890.

is elég bántástokra lenne. Mert ez azminemű ember, félig német s félig magyar.”¹¹⁹A számos fenntartás ellenére abban Báthory is bizonyos, hogy Szokoly Miklós mindig jót akar egykori hűgának és sógornőjének, Várdai Katának, leveleiből ez egyértelmű.¹²⁰

2. Szokoly Miklós

A levelekből egy katolikus, Béccsel szemben nem ellenséges, igen magas intellektuális színvonalú, Szokoly Miklós szellemi irányítása alatt álló kisvárdai udvar s vele részben szemben, hatalmi szempontból természetesen fölérendelten, egy református, más típusú műveltséget képviselő, már-már fejedelmi Báthory-udvar körvonalazódik; semmiképpen sem (csak) Ecsed a szellemi központ. Nem (csak) Báthory István körül alakult ki „Egy humanista műveltségű későreneszánsz írói kör [...], amelybe Rákóczi Zsigmond, Homonnai Bálint, Szokoly Miklós, Kátai Mihály, Petki János, Telegdy Kata és Rimay János is beletartozott”,¹²¹ hanem, legalábbis némely vonatkozásban, az „írói kör” éppen a nagyúr *ellenére* szerveződött, a felsorolt nevek többsége pedig csak Báthory hatalmának, de nem szellemének vetette alá magát. Mintha az újabb szakirodalom hasonlóan gondolná.¹²² *Igaz*, amit Jenei ír, hogy Szokoly „vice iudex curiae” mivoltában az országbíró első munkatársa volt”,¹²³ és hogy „Ő az, aki az eperjesi octavákon Báthoryt helyettesíti”,¹²⁴ de *nem igaz*, hogy az országgyűléseken vallási-politikai daczból meg nem jelenő Báthory nézeteit Szokoly mintegy első szolgaként, kritika, önálló vélemény nélkül képviselné. Nem véletlen, hogy 1598-ban a „félig német” Szokoly Miklós királyi megintésben részesül, felszólítják, hogy e háborús időkben ne keltsen ellentétet az udvar és a rendek között. Szerintünk: csak önállóan gondolkozott, sem Béccset, sem Ecsedet nem képviselve kritikátlanul.¹²⁵ A maga és a legtagabb értelemben vett hozzátartozói érdekeit következetesen érvényesítette, ennek legjobb példája – mint vázoltuk – Kisvárdai megszerzése és mindenkivel szembeni megtartása. Akik közel állnak hozzá, a Telegdy fivérek és feleségeik,

¹¹⁹ *Uo.*

¹²⁰ Vö. ECKHARDT, *i. m.*, 171.

¹²¹ JENEI Ferenc, *Az utolsó magyar humanista főpap: Náprági Demeter*, ItK, 1965, 139.

¹²² „Vannak tehát eredmények, s ezek egésze az ecsedi udvarnak a késő reneszánsz magyarországi kultúrájában betöltött szerepéről Klaniczay Tibor és Keserű Bálint között lezajlott polémia szempontjából is értelmezhető. Most úgy látszik, inkább Keserű Bálintnak volt igaza, amikor kérdőjeleket tett fel az ecsedi udvart az interkonfesszionális humanizmus egyik fontos centrumának láttató elképzelés mellé. Ma már több jel mutat arra, hogy inkább a Partiumban különösen erős bástyákat kiépítő református felekezet meghatározó jelentőségű központja volt Ecsedi Báthori István környezete.” BALÁZS Mihály, *Újabb szempontok Ecsedi Báthori István meditációinak értelmezéséhez = Emlékezet és devóció a régi magyar irodalomban*, szerk. BALÁZS Mihály és GÁBOR Csilla, Kolozsvár, 2007 (Egyetemi füzetek, 3), 130.

¹²³ JENEI, *i. h.*

¹²⁴ JENEI, *i. h.*

¹²⁵ *Magyar Országgyűlési Emlékek*, IX, 1598–1601, kiad. FRAKNÓI Vilmos–KÁROLYI Árpád, Bp., 1885, 18–19, Nr. 7, 1598. jan. 14. (68–69).

Kisvárdai népe, az ország humanista műveltségű értelmisége, általában ezért szeretik, tisztelik; ellenségei ezért gyűlölik.

1588-ban Rudolf Szokoly Miklós kérelmére ad Kisvárdai mezővárosának engedélyt országos vásárookra, Szent Bálint (február 14.), Szent Jakab (július 25.) és Szent Ferenc (október 10.) napjára s az ezt követő napokra.¹²⁶

A Telegdi fivérek egyfajta jogi tanácsadóként, fontos gazdasági-politikai levelek megfogalmazójaként tartották számon, aki ezekhez elismerten jobban értett náluk, nem véletlen, hogy diplomáciai feladatra is felkérték. Ugyanakkor, legalábbis Telegdi János szemében, időnként könnyelmű, megbízhatatlan, olyan, aki egy kis bajkeveréstől (Szokoly talán trufának mondotta volna) sem riadt vissza. Telegdi többször is panaszkodik rá; egyszer azért, mert megkérte, hogy hetvenkét forintnyi küldeményét, mint megbízható rokonuk, adja át egyik szolgájuknak, ő azonban nem adta a címzett kezébe, hanem „*elkeltette, oly emberségtelenül cselekedett velünk...*”¹²⁷ Máskor Telegdi egy lovat akart ecsedi Báthory Istvánnak száz forintért eladni, ám a nagyúr megsértődött és visszaküldte a lovat a gazdájának; Telegdi Szokolyt hibáztatta, aki szerinte úgy akarta behízelegni magát Báthorynál, hogy azt állította: az eladó azt csak ötven forintért vette. „*...ki hamis e féle mondásnak békét hagyott volna a jámbor. Én azt hiszem, hogy annak örült, hogy összeveszessen az Úrral, hogy én velem is úgy cselekedjék az Úr, mint övele.*”¹²⁸

Szokoly Miklós udvara egészen kivételes lehetett. Az 1599–1612 közötti időpontban Várdai Kata családja és Szokoly Miklós örökösei közötti, valamint az 1612-es, a Nyáry és a Melith család közötti megállapodást rögzítő iratokban előfordul a külső várban levő „Táncoló ház”, amelyet egykor Szokoly Miklós birtokolt.¹²⁹

Mi lehetett a „Táncoló ház”? Elképzelhető, hogy színpad. Néhány évtizeddel később, 1628. március 8-án Bethlen Gábor erdélyi fejedelem saját kezűleg írja Balázsfalváról az erkölcsi kérdésekben meglehetősen szigorú Alvinci Péternek: „az fejedelem asszony instituált volt egy *tánczot*, kiben 30 persona volt, igen szép inventio vala, maga Mars volt a fejedelem asszony; Alvinczinek imponálta volt Mercurius tisztinek repraesentálását, ő jövén be elől, szép gestusokkal és illendő perorálással hozta hírt az egész actus felől, öltözeti is illendő lévén; császár előtt is nevezetes lőtt volna az a balleth.” Az adatot Szabó Károly közlésére¹³⁰

¹²⁶ 1588. 01. 23., Prága, latinul. MOL, Kanc A. 57, fol. 4 (631).

¹²⁷ ECKHARDT, *i. m.*, 144.

¹²⁸ ECKHARDT, *i. m.*, 91.

¹²⁹ SIMON Zoltán, 24. jegyzetben *i. m.*, 51.

¹³⁰ Erdélyi Protestáns Közlöny, 1878, 540.

hivatkozva Szilády Áron a régi farsangi szokások ismertetésénél használja fel,¹³¹ s így kommentál: „Tehát egy másik, már protestáns magyar fejedelmi udvarban, szintén a farsang idején adatik elő egy *táncz*, melyben mythologiai alakok szerepelnek, a személyesítők illendő öltözetet viselnek s perorálnak. Az egész actus felől való hírhozás, mi lehetne egyéb prológusnál?”¹³² Az első magyar szerelmi komédia írójának, Balassi Bálintnak jó ismerőse, Szokoly Miklós, tehát valószínűleg zenés-táncos darabokban (mitológiai szereplőkkel) lelte kedvét, olyanokban, amelyekről az 1560-as évekből Bécsből, a császári környezetből,¹³³ a 17. század elejéről az erdélyi fejedelmi udvarból van adatunk.¹³⁴

A 16. századi főúri udvarok közül *tánc házzal* nem sok rendelkezhetett. Szokoly táncszeretetére s egyben politikai táncoslábúságára gúnyosan-ironikusan ecsedi Báthory is utalt, amikor Telegdi Pált szerette volna rábeszélni, hogy ő képviselje az országbíró 1595-ben Báthory Zsigmond lakodalmán Erdélyben: „...tudom, hogy sógorod el is menne az Erdéli táncra, de igen drága lépése vagyon. Nincs is semmi szándékom öfelőle, hanem ugyan kdet választottam, attyámfia, erre ez útra...”¹³⁵ Az „Erdéli tánc”-ot talán nem is kell nagyon metaforikusan érteni: a Bethlen-level fényében elképzelhető, hogy Báthory lakodalmi ünnepségén is volt „igen szép inventio”.

Várdai Kata férje, Telegdi Pál, jó barátságban volt ecsedi Báthory István titkárával, Rimay Jánossal, a kor egyik legműveltebb magyarjával.¹³⁶ Mivel Telegdi Pál, szellemi kérdésekben, jó esetben, Szokoly Miklós famulusa, valószínűleg nem tévedünk, ha Rimay és Szokoly között szellemi rokonságot tételezünk fel.

Hogy mennyire más kultúrát képviselt Ecsed és Kisvárd, azt legjobban az az ismert adat bizonyítja, hogy 1588 szeptember/októbertől, Erdélybe tartva, Szokoly Miklós vendége volt Kisvárdán Christian Francken filozófus. Mintegy négy hónapig, mivel 1589 februárjában

¹³¹ RMKT (XVI/4), V, 332.

¹³² Uo.

¹³³ A közismert esemény, szintén Szilády leírásában: „1568 december 29-én a bécsi udvarnál is ilyenmú komédiát adtak elő, melyről Nádasdi Ferencz ezeket írja anyjának decz. 19-én: »Az császár ú felsége fiai akaratja lén, hogy én komédiában vélek egyetemben legyek; mester uram és Ádám uram akaratából elígérkezém, és egy istenasszonyná tevének; ú magok is benne lesznek és egyéb sok fű embör gyermekei«. Deczember 28-án még ezeket: »Megszolgálom kdnek, mint szerelmes asszonyomnak és anyámnak, ha az úristen az ú kegyelmességéből éltetend, hogy kd fölküldte az fegyverderekat, az kéziat, az tegzet és az arany lánczot. Tegnap hozák meg, de szinte jókor érkezének meg vele, mert az játék meg holnapra haladott«. (Nádasdy Tamás nádor családi lev. Budapest. 1882. 205. l.)” Uo.

¹³⁴ A 17. század folyamán aztán az adatok gyarapszanak. II. Rákóczi György esküvőjén (vö. II. Rákóczi György esküvője, Bp., 1990, s. a. r. VÁRKONYI Gábor, sorozatszerk. HORN Ildikó, KREUTZER Andrea, a kutatócsoport vezetője VÁRKONYI Ágnes, Régi magyar történelmi források, II) van szó táncolóházzal stb.

¹³⁵ ECKHARDT, i. m., 168.

¹³⁶ Erről lásd a költő levelét, amelyet az itáliai Velencébe vezető útja során Vidócról írt Telegdi Pálnak 1590. június 10-én. Vö. RIMAY János *Összes művei*, összeállította ECKHARDT Sándor, Bp., 1955, 222 (a továbbiakban: RJÖM), valamint ECKHARDT Sándor, *Rimay János ismeretlen levele*, ItK, 1942, 302–304.

érkezett Kolozsvárra.¹³⁷ Az azonban csak Simon József¹³⁸ a tárgyban alapvető fontosságú könyve óta tudott, hogy Francken Kisvárdán, Szokolyval együtt, Marsilio Ficinót olvasgatta; a szövegösszefüggésből úgy látszik, hogy a kitűnő könyvtárral rendelkező Szokoly példányát.¹³⁹ Francken egykor ugyanúgy a jezsuitáknál (Rómában és Nápolyban) tanult, mint Szokoly – Bécsben pedig ő volt Szokoly egyik tanára.¹⁴⁰

A Ficino-olvasmányokról tehát maga Francken tudósít, abban a művében, melyben Ficinónak a híres Pazzi-összeesküvéssel (1478) kapcsolatos egyik levelét parafrázeálja (*Spectrum diurnum Genii Christiani Francken, apparens malo Simonis Simonii Genio*). E Báthory Zsigmondnak ajánlott fejedelmi tükörben – idézzük Simon Józsefet – „a firenzei neoplatonizmus politikai konzervatizmusát a későskolasztikus metafizika fogalmi arzenáljának felhasználásával formálja át egy sajátosan összetett humanista tolerancia-eszme jegyében”,¹⁴¹ az ateizmus iránti toleranciát hangoztatva. A mű létrejöttében Szokoly Miklós könyvtárának bizonyosan, személyének esetleg lehetett szerepe.

S figyeljünk fel arra, hogyan méltatja Francken Szokolyt: „a legnemesebb és magaviseletére nézve hihetetlenül szeretetreméltó Szokoly Miklós úr” (*generosissimum et incredibili morum suavitate Dominum Nicolaum Zokoly*), olvashatjuk, aki engem magamat (*testemet*) nagylelkűen, elmémet *emberséggel* és könyvtárával négy hónapig táplált (*qui liberalitate corpus, humanitate ac bibliotheca sua genium meum quatuor mensibus pavit*). Nagyon hasonló ez ahhoz, ahogy Hunyadi Ferenc erdélyi orvos jellemezte Szokolyt. Ő Baranyai Decsi Jánosnak ajánlgatta, hogy költözzön Szokoly Miklós udvarába, ott bizonyosan szívesen látnák. Még hozzá nem akárhogyan ajánlgatta. Idézzük Hunyadi levelét, Csonka Ferenc fordításában: „Midőn a minap Prágából visszatérve Magyarországon keresztül utaztam, gyakran és kellemesen társalogtam nagyságos Szokoly Miklós úrral. Nem lehet ezt a dicsőségre született férfit eléggé dicsérni, egész élete, erkölce és tettei tele vannak tisztelettel és erénnyel. (...) nemcsak megismert, hanem ajánlásom alapján meg is szeretett téged. S mivel jelleme és

¹³⁷ Vö. PIRNÁT Antal, *Arisztotelianusok és antitrinitáriusok, Gerendi János és a kolozsvári iskola*, Helikon, 17(1971), 385–386.

¹³⁸ József SIMON, *Die Religionsphilosophie Christian Franckens (1552–1610?). Atheismus und radikale Reformation im Frühneuzeitlichen Ostmitteleuropa*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2008 (Wolfenbütteler Forschungen, 117).

¹³⁹ Christian Francken, *Spectrum*: „Evolve volumen Ficini, et rem ita se habere comperies. Demonstraret tibi illam epistolam, si ei nunc ad manus liber ille esset. Recentem autem habet Francken eius doctrinae memoriam, ex recenti et attenta illius voluminis lectione in arce Kyswarda, apud generosissimum et incredibili morum suavitate Dominum Nicolaum Zokoly, qui liberalitate corpus, *humanitate* ac bibliotheca sua genium meum quatuor mensibus pavit, et invitatus tandem a se demisit Transylvaniam.” (SIMON, *i. m.*, 189–190.)

¹⁴⁰ SZELESTEI NAGY, *i. m.*, 150.

¹⁴¹ www.iti.mta.hu/Gyula/Simon%20Jozs.doc

műveltsége rendkívüli, *embersége*¹⁴² [kiemelés tőlünk] pedig szinte hihetetlen, erős vágy fogta el, hogy lásson téged, máris nagymértékben helyesli terveidet, s nem kétséges, hogy ragyogó törekvéseidet tanáccsal és segítséggel támogatni fogja.” Majd később így ír: „Lelked minden igyekezetével arra törekedj, hogy a tudomány eme mecénását, Szokolyt, Magyarország igazi főnixét, tetteiddel és alkalmazkodásoddal magadnak lekötelezd, alkalmazkodj szokásaihoz és gondolataihoz, mert az ő tekintélyével, tanácsával és pártfogásával mindent el fogsz érni, ezt tanácsolom én neked.”

Baranyai Decsi János Marosvásárhelyt 1596. augusztus 16-án kelt válasza is ismert, s éppenséggel nem elutasító: „S mert engem távollétemben érdemtelenül oly kedvesen, oly ragyogóan ajánlottál a nagyságos Szokoly úrnak” – írja, majd így folytatja: „Nekem úgy tetszik, (...) több szempontból helyesebb lesz ezen reményteljes alkalommal Magyarország említett főurait meglátogatnom (...). Ilyen és más hasonló okok juttattak engem arra a *megmásíthatatlan* [kiemelés tőlünk] elhatározásra, hogy elköltözöm innét. (...) én mégis véglegesen elhatároztam, hogy október eleje táján útra kelek, és Szokoly uramat is, meg a többi nagyurat is felkeresem (...) ne vonakodj ajánlólevelet írni nagyságos Szokoly úrhoz, s szeretném, ha benne arra buzdítanád őt, hogy bár patrónussága biztos reményében vállalom az utazást, mégis tegyen meg mindent, hogy ez a fáradozásom ne legyen káromra; a másik az, hogy a fenséges fejedelemtől szabad távozási és utazási menlevelet méltóztassál számomra kieszközölni (...)”¹⁴³ A Baranyai Decsi-életrajzok nem tudnak róla, hogy a „megmásíthatatlan elhatározást” valóban tett követte volna. Azt azonban szinte bizonyosra vehetjük, hogy Bártfán, 1598-ban megjelent adagiumgyűjteményét a szerző eljuttatta valós vagy potenciális pártfogójához, Szokoly Miklóshoz.

Szokolynak egy latin nyelvű verse, amellyel a magyar követség tagjaként III. Zsigmond lengyel királyt előtt tisztelgett, nyomtatásban is többször megjelent (1595).¹⁴⁴ Lengyelországi

¹⁴² A „humanitas – emberség” képzetről vö. KŐSZEGHY Péter, *A magyar Gróbián* = CSÁKTORNyai Mátvás, *Gróbián*, a szöveget gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta KŐSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 1999 (Régi Magyar Könyvtár. Források, 9), 100.

¹⁴³ A Hunyadiól és Baranyai Decsitől származó idézetek innét: *Hunyadi Ferenc levele Baranyai Decsi Jánosnak* [1596], fordította CSONKA Ferenc = *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták*, vál., gond., jegyz. KLANICZAY Tibor, Bp., 1982 (Magyar Remekírók), 801–803; *Baranyai Decsi János levele Hunyadi Ferencnek – 1596. augusztus 16.*, fordította CSONKA Ferenc, *uo.*, 804–807.

¹⁴⁴ RMNy I 762.

AD SERENISS. SIGISMUNDUM TERTIUM, POLONIAE ET SVECIAE REGEM ETC.
Nicolai Zokoli, de KisVarda

Haec sunt Pannonidos patriae tristissima nostrae,
Jam iam labentis vota precesqus tibi,
Rex vicine malis, fer opem: nam flamma propinquat
Sarmatiae; nostris, Rex pie, disce malis.
Flammas vicino conceptas igne moratur

tudóskapcsolatairól tanúskodik, hogy 1592. január 9-én kéri Kereki Jánost, a kor és a vidék egyik központi figuráját, ecsedi Báthory István gazdaságának irányítóját: „*Az lengyel királ Historicusa ki vala, Brutus, azki az magyarországi históriákat írja most is csuda szépen, és császártól is nagy fizetése vagyon reá, mostan Erdélbe megyen, kegyelmed ne hagyja, valami gazdasággal legyen neki. Megszolgálom kegyelmednek.*”¹⁴⁵ A Báthory András környezetében élt humanista, Háportoni Forró Pál, latin üdvözlő versben méltatta Krakkóból Szokolyt, e szöveg unikum példánya egykoron Szentpétervárott volt, szövegét ma sem ismerjük.¹⁴⁶

Intacta arsurus qui sua tecta cupit.
 Perfurit Odrysius gladiis immanibus hostis,
 Et quatit Ungarici moenia pulchra soli.
 Barbaricis aras manibus funestat, honores
 Divorum sacros impietate premit:
 Omnia succendit, vastat, debellat, inundat
 Vulcano, telis, Marte, cruore, Geta.
 Tolle decus regni, Regum fortissime, sceptrum,
 Et prosterne hostis colla superba trucis.
 FINIS

Ezek a mi pannóniai hazánknak, a már-már düledezőnek,
 Keserves óhajtásai és könyörgései Tehozzád,
 Vészekkel szomszédos király; segíts, mert a tűz közeledik
 Sarmatiához; kegyes király, ismerd meg veszedelmeinket!
 A szomszédos tüztől fogant lángokat feltartóztatja
 Az égni készülő, aki a maga sértetlen házaira vágyik.
 Folyvást dühöng az odrysi ellenség roppant nagy kardokkal,
 És a magyar föld szép várfalait összedönti.
 Idegen istenekkel oltárokat szennyez be, a mennybéliék
 Szent tiszteletét kegyetlenül elnyomja.
 Mindent felgyújt, pusztít, elűz, ellep
 Vulcanussal, dárdákkal, Marssal, vérrel a Géta.
 Vedd fel jogarod, országok dísze, királyok legerősebbike,
 És törjed meg a vad ellenség gögös nyakát!
 (Szentmártoni Szabó Géza fordítása)
 (Odry = trák néptörzs; Géta = trák, itt mindkét név a törököt jelenti)

A kritikai kiadás indokolás nélkül Szokolynak tulajdonítja azt a szónoklatot, amely minden kiadásban megelőzi a fenti verset. Ez valószínűleg tévedés, az oráció szerzője Náprágy Demeter. Vö. JENEI, *i. m.*, 140. Az 1595-ös krakkói latin nyelvű kiadás megjelent még ugyanabban az évben lengyelül, cseh nyelven és Kolozsvárott is, Heltai Gáspár műhelyében: *Hungariae periclitantis legatorum reverendi domini Demetrii Napragi ... Nicolai Zokolii de Kis Varda et Michaelis Kellemesi ... ad serenissimum potentissimumque Sigismundum tertium Poloniae et Sueciae regem ... oratio*, Claudiopoli 1595 (RMNy 762 → RMK III 857, 858, 859, 869, 870). Az égő házról a szomszédra is áterjedő láng a magyar helyzet jellemzésének korabeli (Vergiliustól eredő) toposza. Vö. IMRE Mihály, „*Magyarország panasza.*” *A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1995 (Csokonai Universitas Könyvtár, 5), 158–159. A versnek több 18. századi kiadása van, és kéziratokból is ismert (pl. a Szepesi Levéltárban is van ilyen kézirat).

¹⁴⁵ MOL, P 707, 514. cs., 01893.

¹⁴⁶ RMK III 856. További érdekes adatként említhetnénk, hogy a kritikai kiadás tanúsága szerint Dudith András is írt levelet, méghozzá bizalmas hangú levelet Szokoly Miklóshoz. Ez azonban a kiadás (*Andreas Dudithius epistulae*, Pars II, 1568–1573, editae curantibus Lecho SZCZUCKI et Tiburtio SZEPESSY, Akadémiai–Argumentum, 1995, 320–321) tévedése. Dudith nem Szokolynak, hanem Várdai Miklósnak címezte levelét. Vö. LUKSICS Pál, *Irodalomtörténeti vonatkozású levelek a XVI. századból*, ItK, 1929, 361–362. 1571-ben, a levél írásakor, ifj. Szokoly Miklós még tinédzser volt.

És hát van a másik oldal: akik utálják Szokolyt mint a birtokügyekben ellenérdekelt felet. Ilyen többek közt Ungnad Kristóf, aki így ír feleségének, Losonczy Annának: „Az Szokoli dologról nincs mit írnom. Várnunk kell. *Elég hazug lator ember, az ördögnek is néha gyertyát kell gyújtani, az idő megtanít.* [Kiemelés tőlünk.]”¹⁴⁷

3. Várdai Kata

Szokoly mellett Kisvárdra másik leányági örököse Várdai Kata. Pártfogója, Ecsedi Báthory István úgy véli, hogy Telegdi Pál halálával elérkezett az idő Várdai Kata megreformálására. Ecsedről 1597. november 25-én írt levelében óvja az özvegyet a „páristák” tanácsainak elfogadásától, Telegdi Pál sírkövének kiválasztásáról és szállításáról ad útmutatást, majd így folytatja: „*Az zászlójának megcsinálással is kegyelmed szabad legyen. Annyi mint ötvenhat forint. De ezért kegyelmedet intelek, hogy a pápista uraim tanácsján ne járjon ked. Zászlót, mind koporsót keresztyén módra csináltasson kegyelmed. Sőt, ha az kögyelmednek volnák, ugyan mostan kihányatnám ama apró bálványakat, ha most nem is, de üdövel (...) egyszeris másszeris kihányatnam. Mert jó húgom, senki nem köteles ember lelkével, hanem csak Istennek.*”¹⁴⁸

Az első jel a katolikus Szokoly–Telegdi pár és Báthory István közötti, hitbéli okok miatt kirobbant konfliktusra egy 1599-ben kelt, ecsedi Báthorytól az immár özvegy Várdai Katának Kisvárdára írt levél. Idézzük: „*Szerelmes húgom, mostan kegyelmednek csak erről akarnék írnom: közhírrrel esék értenem, hogy az ördög nem lehte az kegyelmed bátyja nélkül, Szokoly Miklós nélkül, ki mind istennek lelkét, köteles urát, sógorát elárulá; hanem úgy írtem, hogy az ördög arra vitte, hogy az várdai prédikátornak búcsút adott, ki ha így vagyon, csudálom, hogy kegyelmed nekem semmit felőle nem ír, mert jó húgom, az mennyei Isten hozzásegít bennönket is, erőt, módot hozzá ad, az istennek az országát és az ő igazságát kell követnönk; úgy értem, pápista papot akar odaszállítani. Kérlek azokáért, írj fölötte avagy izenj mentől hamarabb, érthessem, igaz-e, nem-e.*”¹⁴⁹ Valószínű, ugyanerre az esetre vonatkozik az a címzés, dátum és címzett nélküli, a Zichy család levéltárában a verses levéllel azonos csomóban található, talán az országbírótól származó levéltöredék, amely szerint „*Nagyságtok ugyan az kisvárdai*

¹⁴⁷ ÖTVÖS Péter, *Meg alkuszunk talán, csak szólhassak veled fél óráig. Levél szerelmes Losonczy Annához = Mihálynap-i köszöntő. Írások Ilia Mihály születésnapjára*, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2000, 205–209.

¹⁴⁸ MOL, P 707, 539. cs., 10202.

¹⁴⁹ MOL, P 707, 539. cs., 10217.

*házában az várba hallja meg vagy három prédikációját prédikátor uramnak, mindjárt megkedveli nagyságtok, úgy ítélők.*¹⁵⁰

Bizonyos, hogy a három udvar, a kisvárdai Szokoly-kör, a szintén kisvárdai/(bereg)szentmiklósi Telegdi Pál udvartása és ecsedi Báthory udvara között mindig szoros kapcsolat volt. Erre vall pl. az az 1594. szeptember 26-án kelt, igen bizalmas hangú levél, amelyben Báthory betegségéről számol be Telegdi Pálnak: „nyögés, fíngás, jajgatás et hurítás et non gyakás.”¹⁵¹ Kiderül továbbá ebből a levélből, hogy Telegdi Pált orvosa eltiltotta Venustól, azaz esetünkben Várdai Katától. A levél többi része is igen közeli kapcsolatról árulkodik.

A Szokoly–Telegdi- vagy női oldalról nézve Telegdi Kata–Várdai Kata-udvar egymással tréfálkozó-vetekedő jellegét illusztrálja Tatai István 1593. január 2-án Telegdi Pálnak írt levele: „...Megszolgálom uram, hogy tekegyelmed üdvözöl ez új esztendőben engemet is, de addig tréfáltok Szokoly urammal, hogy én tikegyelmetek mia szintén úgy járok, mint az ageb apám, Rettey Imre, ővele is addig tréfálának, hogy ám Imre szinte elaggott az tréfában. Hadnátok hátrább, viselnétek valaha ugyan gondot (tudod-e uram, én végén) sapientibus satis.”¹⁵²

Ugyanebben a levélben még egy érdekes kitétel: „Az Szokoly uram meséjét – írja Tatai – az úr [azaz Báthory] prédikátora, Márton pap megfejtette. Ha többet nem tudtok, ez igen kevés, Szokoly uramnak kegyelmed ajánlja szolgálatomat az új esztendőben űkegyelmének istentül minden jót kívának adatni.” Ha jól értjük, a mese itt 'aenigma' jelentésben szerepel, s egyfajta humanista certamenről van szó. Mint ahogy certamen a tárgyalt levél is.

Egy 1599 virágvasárnapján, Báthory Istvántól Várdai Katának íródott levél már közvetlenül Telegdi Katára vonatkozik: „Akarék kegyelmednek erről írnom: ím, látom, hogy kegyelmed az kegyelmed véráruló, sőt istenem és lelkem áruló bátyjától hiti ellen is megcsalatkozott, kiben ángyodat is ebbe részetlennek nem mondom, sőt társnak, mibe ott fordétá ő Miklóst elébben is, ahol akarta. Etc.

Ím, látja kegyelmed, ángyod mit ír, ki nekem is, mint az urának, látom, szemem be akarná kötni és kegyelmeden feljül járni.

Ez látható dolog, hogy amaz asszonyembernél is alábbvaló Rákóczi viseli [irányítja], kinek leveléből is megtetszik, mint hízelkezik meg lelke istenh[ez], illen is az

¹⁵⁰ MOL, P 707, 543. cs., 12125.

¹⁵¹ MOL, P707, 538. cs., 9888.

¹⁵² MOL, P 707, 538. cs., 09967.

asszonyembereknek, de fél[ő?], hogy olyan tanácsi adó ne legyen ő Szokolynénak, mint az ördög Évának, ki mind urastol nyakát szakasztá végén Ádámmal össze.

[...] Ne írj, sem várj semmit Szokolynétól, abból látod álnak cigánságát, hogy csak rajtad akar függeni(?) [...].

Ez alatt rá vigyázz Szokolynéra, [...] mert vagy férhezmenésével, vagy leána eladásával nászt tartón megszáll, de az Úristen, azki az igazságot szereti, gondunkat viseli. Ez leveleket tartsa meg kegyelmed. Czeh Jánost¹⁵³ küldje ide mindjárt kegyelmed sietséggel. Isten kegyelmed éltesse.”¹⁵⁴

Elég zavaros-rejtélyes levél, itt nincs terünk értelmezni. Az azonban minden elemzés nélkül nyilvánvaló belőle, hogy Báthory nemcsak Szokoly Miklóst, de éppenséggel Szokoly Miklósné Telegdi Katát sem látszik kedvelni. A „nászt tartón megszáll” kitétellel valószínűleg egyenesen Balassi Bálint sárospataki vármegyszálló esküvőjére utal az országbíró.

Várdai Kata műveltségét vizsgálva elgondolkodtató, hogy Gyarmathy Imre iskolamester *latin* nyelvű versben (*Tristis querela scolae kuis Vardinae*, 1593)¹⁵⁵ panaszolja fel neki iskolája nyomorúságát. Igaz, az utóirat magyarul van: „*Hogy ezeket ez néhány verseket tisztelendő Asszonyom oda küldeném; kívánta az scholának nyomorult állapotja. Annakokért (sic!) könyörgünk asszonyságodnak mint tisztelendő Asszonyomnak, hogy ne feledtkezzék kegyelmed az mi nyomorult állapotunkrul. Istennek áldását kívánom asszonyságodnak mint tisztelendő asszonyomnak.*” Továbbá 1609 újév napján Bornemisza Váci Menyhért prédikátor is verset ír Várdai Kata nevében (a versfők: Vaardai Kata asson), amelyben az asszony férjét, az 1607. december 21-én meghalt Nyáry Pált, és tutorát, az 1605. július 25-én elhunyt Báthory Istvánt siratja el.¹⁵⁶ Mindkét adat Várdai Kata verskedvelő hajlamát mutatja. Erről tanúskodik Gergely deák gyönyörű, nyomtatványt utánzó kézírással írt levele is, amelynek legvalószínűbb címzettje Várdai Kata: „*Immáron Istennek engedelmeből, Nagyságos Asszonyom, a Nagyságod parancsolatja és kívánsága szerént, én minden, Nagyságodtul megjegyztetett isteni ájtatos imádságokat írásommal elvégeztem: amelyekből, engedje az mennynek, földnek Ura és Istene, hogy Nagyságod tiszta buzgósággal imádkozván, a dicsőségnek koronáját az örök életben*

¹⁵³ Czeh János mind az ecsedi, mind a kisvárdai, mind pedig a szentmiklósi udvar ügyeibe be volt avatva, tehát nagyon is jól ismerte a Báthory és a Losonczyak, a Várdaiak és a Telegdiek, illetve a Habsburg-udvar ellenségeskedésének minden mozzanatát.

¹⁵⁴ MOL, P 707, 539. cs. 10218.

¹⁵⁵ Vö. ECKHARDT Sándor, *Balassi Bálint kortársai*, ItK, 1943/1, 43–47.

¹⁵⁶ LUKSICS Pál, *Bornemisza Vak Menyhért verse 1609-ből*, ItK, 1929/2, 225–227. A forrásközlésben tévesen Bornemisza Vak Menyhért – Bornemisza Váci Menyhért helyett. Vö. ECKHARDT Sándor, *Egy szerelmesvers-fogalmazvány a XVII. század elejéről*, ItK, 1953, 236.

nyerhesse meg, ámen. Én is immár, Nagyságos Asszonyom, az írásomért való Nagyságod ígéretit bizodalommal várom: hogy többször is szolgálhassak Nagyságodnak:

Nagyságod szegény szolgája

Gergely deák

*És ha ezután is parancsoland Nagyságod, avagy ismét többet is írat velem, hogy jó szívvel viszontag a Nagyságod jó akarátját látván írhasak a Nagyságod szerelmes könyvébe.*¹⁵⁷

4. Telegdi Kata, Báthory István, Várdai Kata, Nyáry Pál

A nagyúr és az 1600-ban már özvegy Telegdi Kata közötti rossz viszonyt példázza az az alázatos, bocsánatkérő levél is, amelyet Telegdi Kata írt 1600. január 7-én ecsedi Báthorynak.¹⁵⁸ Azt gondolhatnánk, hogy birtokügyi viszályokról, a Szokoly halála utáni örökségen osztozkodásról van szó. Részben igen. A döntő ok azonban ecsedi Báthory vallási intoleranciája.

Egy 1602 februárjában írt memoriále szól erről, amelyből kiderül: Báthory – nyilvánvalóan ő, Nyáry Pál és Várdai Kata itt mellékszereplők – nem engedi Telegdi Kata holttestét eltemettetni, a gaz pópistának a végtisztességet megadatni. Idézzük. *„Primo. Miérthogy az árva asszonynak testét Báthory uram segítségével Nyáry Pál uram ő felesége, egyebek is, nem hatták eltemettetni ezideiglen, hanem elrekesztve, mint egy rabot, úgy tartották és tartják is (...).”*

*„Secundo, miérthogy Rákócziné asszonyom [Telegdi Kata testvére, Telegdi Borbála] Kisvárdára menvén akarván Szokolyné testét eltemettetni, és leányát is vele onnadjd elhozni: nemhogy tisztességesen hatták volna atyafiát eltemettetni avagy exejuriát celebráltatni és az árva leánt is elvinni, de gyalázzattal inkább illeték.*¹⁵⁹ Azaz Telegdi Kata már közel egy éve temetetlen holt. Guthy Ferenc 1601. május 23-án ír Nyáry Pálnak mentegetőző levelet Matyócról: megértette ugyan Nyáry „levelét és parancsolatát Kisvárdában az Zakolyné Asszonyom eltemetése felől”, de betegsége és nyomorúsága miatt jártányi ereje sem lévén, nem tudott az utazásra vállalkozni.¹⁶⁰ Úgy látszik, kezdetben Nyáryék meg akarták adni a halottnak

¹⁵⁷ MOL, P 707, 11732. Az utóirat *szerelmes* szavát értelmezhetjük úgy, hogy a szeretett ájtatos imádságoskönyvbe másolhat újabb darabokat, de esetleg úgy is, hogy egy másik, világi, szerelmes tematikájú gyűjteménye is van a címzettnek.

¹⁵⁸ MOL, P 707, 509. cs., 00198.

¹⁵⁹ MOL, P 707, Fasc. 218, 239.

¹⁶⁰ MOL, MF 4561, 08154.

a végtisztességet, ebből – többek közt – nyilván Báthory engesztelhetetlen haragja miatt nem lett semmi.

Szokoly Miklós és Telegdi Kata halála után gyermekük, Szokoly Erzsébet a Nyáry Pál–Várdai Kata házaspár gyámsága alá került, ám azok akarata ellenére ahhoz a Melith Péterhez¹⁶¹ ment feleségül, aki még anyja életében jegyezte el, s akit Nyáry Pál nemes egyszerűséggel bolondnak titulált.¹⁶²

Nyáry Pál 1601. január 10-én [Bendánál elírás: július 10.] arról értesíti feleségét, hogy Telegdi Kata őt „Vizköröszt napjára menyegzében” hívta.¹⁶³ Azt gondolta, folytatja Nyáry, hogy „az kisasszonyt adta el, kit bálnék [ha] hírem nélkül lenne. De ha őkegyelme az új szerint 23. napjára halasztja, Isten egészségemet engedí, talám az istentelen ember miatt hozzád mehetek, édes Katám.” Március 12-én pedig már Pozsonyból örömmel közli feleségével, hogy a lány gyámságát megszerezte neki, akár így rendelkezett Szokolyné a végrendeletében, akár nem. A pozsonyi urak szerint azt illeti a tutorság és a kurátorság, „kire a jószág néz”, vagyis aki a birtok várományosa. Ugyanebben a levelében arról is tudakozik, „Mint lett temetése Zolokinének [Sic!], örömet érteném.”¹⁶⁴ Április–májusban pedig arra utasítja, Várdai Katát, hogy édesgesse magához „a Zokoly leányt”, a körülötte levőket pedig pénzzel és ígérettel vegye rá, hogy idegenítsék el Rákóczinétól, azaz az anyja nővérétől, Telegdi Borbálától.¹⁶⁵

Itt tegyünk egy kis kitérőt. A *szerelemének* ekkortájt és később is, *kivétel nélkül*, mint bűnös, tiltott dolog említetik, katolikus gyónótükrökben és protestáns kánonokban,¹⁶⁶

¹⁶¹ Melith Péter (†1644) és Szokoly Erzsébet (†1640) Csengeren éltek, nem teljesen önszántukból, ugyanis Várdai Kata kizárta őket Kisvárdáról.

¹⁶² BENDA, *i. m.*, 22, 23.

¹⁶³ BENDA, *i. m.*, 21.

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ BENDA, *i. m.*, 22. Mint már említettük, Nyáry első házasságából származó fiát, Nyáry Istvánt szánta férjül Szokoly Erzsébetnek. A Melith Péterrel való házasság vezetett a kapcsolat olyan fokú megromlásához, hogy bár közösen bírták a várat, 1602-től Nyáryék kizárták a várból Melithéket, s csak 1612-ben egyezett meg Várdai Kata és veje, Nyáry István, valamint Melith Péter és Szokoly Erzsébet. A villongások azonban oda vezettek, hogy 1619 őszén Várdai Kata – az erdélyi fejedelem udvarában általános felháborodást keltve – egyszerűen elzavarja Kisvárdáról Szokoly Erzsébetet, férjét és fiukat, ifjabb Pétert, s majd csak egy évtized múlva térhetnek vissza. Melith Péter 1619. október 30-án Rakamazon kelt, Szabolcs vármegye alispánjának és ítélőtáblájának írt felháborodott levele szerint: „Tudom kegyelmeteknél nyilván lenni, minemő halhatatlan, országunk törvényivel ellenkező dolgot cselekedett legyen Nyáry Pálné asszonyom, Wárdai Kata, vér szerint való atyjafiával, szerelmes társommal, édes gyermekinkkel, Wárdai várából kihánytatván őket, csak egy-egy rajtok valójokban szekerire rakatván, az város bírása házához gyalogival kiküldvén, ott hagyatta, sőt oda is megüzente, ott ne késnék, elmenne, mert onnét is kiüzetnéje, fia, Nyáry uram fölrakodtatván, jánki hitván házukhoz vivén, otthagya, és mostan is minden jónktól, várunktól kívül vagyunk.” Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. A. 1. 104. 1619, M 55. Vö. még: SIMON Zoltán, 24. jegyzetben *i. m.*, 21–24.

¹⁶⁶ Az alapvető attitűd: „Az asszonyállathoz férfiúnak szava az ördögnek tüzes nyila. És az férfiú nyelve mérgöt ad asszonyállatnak, mert az hatalmas ördög az nyomorú szüzet megsebhetheti kísérteteknek nyilával, bujaságnak buzogányával.” (*Virginia-kódex*, 1529 előtt) Pázmány Péter imádságkönyvének (Graz, 1606, 156) gyónótükrő részében „Gonosz tekintetekkel, fajtalan könyvek olvasásával, ocsmány énekekkel, képekkel, fajtalan beszéddel, buja illetesekkel, játékokkal, táncokkal, álarcázással ölelésekkel bántottad-é Istenedet? (...) Szorgalmaztattál-e

házasságtörési perekben egyaránt. Alaghy Ferenc Várdai Katának, Pácinból, 1600. május 1-jén kelt levelében *alapvetően más a kontextus*. A levél egyéb szempontból is tartalmaz fontos információkat, pl. világos belőle, hogy Nyáry Pál lakodalma Várdai Katával 1600. május elseje (a levél kelte) után volt, s világos az is, hogy Telegdi Zsigmondka még él.

(...) hazajöttömben, aznap, mikor kegyelmetektől elválám, írja Alaghy, találkoztam Paczoth urammal a nagytárkányi mezőn, paripákon jött vót ki, ott megállata az útban, és nagy sokáig beszille velem, annakutána nem hagyta békét, hanem ebédre házához hívta és visszatérte, ott még az ebéd készüle, sokat beszéllett nékem, az kegyelmed dolgát is igen kérdezte, azt is, kik lesznek ott a lakodalomban. Én mindeneket megmondtam neki, énnekem azt mondta, hogy ő el nem jű a menyegzőben, mert igen beteges, vagyon két heti, hogy mind feleségestül feküdt.

Az nyilvánvaló, hogy itt Várdai Kata és Nyáry Pál menyegzőjéről van szó. Paczoth uram pedig nem más, mint Balassi Bálint sógora, Balassi Anna második férje, Paczoth Ferenc (†1602).¹⁶⁷

A levél a továbbiakban leírja, hogyan lehetne egy udvarias meghívólevéllel Paczothot mégis rávenni arra, hogy elmenjen az esküvőre, ami mindenkinek hasznos lenne. *„Ez nekem tetszenék, ha kegyelmednek jó akarátja vóna, mert látom én azért, hogy jó szívvvel vagyon, csak hogy megvárja azt, hogy becsületet tegyenek neki, az ő szokása szerint”* – zárja a levél ezen részét Alaghy. Majd, s számunkra ez a fontosabb, így folytatja:

„Az kis öcsém, Telegdi Zsigmond, nem tudtam, hogy megházasodott, de Paczot uram azt mondá, hogy neki adta az ő kis leányát, az kis leán is azt mondja, hogy hozzáment, és igen

---

leveleddel, ajándékkiddal, cifra öltözettel, beszédeddel valakit gonoszra?” A protestánsok esetében a Komjáti kánon IV/7 (1623) így fogalmaz „A szerelmeskedők és a szerelmi dalok kiküszöböléséről”:

„Némely kicsapongó tanítók és tanuló ifjak, mivel nincs jó lelkiismeretük, és sem Istent nem félik, sem az embereket nem tisztelik, nemcsak szerelmes dalokban gyönyörködnek gyalázatosan, hanem szeretőket is szerezvén éjjel-nappal azok házához járnak: Istentől az egyházak üdvös igazgatására vett hatalmunknál fogva komolyan megparancsoljuk azért, hogy a szerelmi dalok tűzbe vettetvén végképp megsemmisíttessenek, s mind a tanítók, mind a tanulók tisztességes életet igyekezzenek élni, különben az ilyen, minden emberi szeméremből kivetkőzött ifjak, ha egyszer az iskolából kitiltattak, mint becstelének az egyházi szent szolgálatra később sem léphetnek, sem ifjúságukban más iskolák vezetésére nem bocsáttatnak, mint a világ szemetei s az egyház megrothadt tagjai.” (Thury Etele fordítása, vö. THURY Etele, *A dunántúli református egyház története*, I, Pozsony, Kalligram, é. n. [1998], 478.) Még a 20. században kiadott imakönyvek gyónótükör részében is hasonlóképpen tiltott a szerelmi, érzéki téma. „Nem keltettél-e fel magadban szándékosan tisztátalan dolgokat és kívánságokat erkölcstelen, sikamlós beszédek, elbeszélések, regények, költemények, színdarabok hallgatása vagy olvasása által – érzékies, szemérmetlen képek vagy táncok szemlélése által – közeli, titkos viszonyok és illetlen társalgás által? Nem vétkeztél-e fajtalan beszédek, tréfák, játékok, célozgatások és dalok által?” *Órangyal. Keresztény katolikusok imádságoskönyve*, Nagykanizsa, 1922, 63–64. A 21. században, az interneten (<http://tisztaszivvel.blogspot.hu/2014/04/lelki-tukor-szentgyonashoz.html>): „– Olvastam-e erkölcstelen regényeket, néztem-e ilyen képeket, filmeket, videókat? – Akarattal kerestem-e a tisztátalan gondolatokat, kívánságokat, vágyakat, tekinteteket, tapintásokat, beszédeket, vicceket, énekeket? – Hallgattam-e ilyeneket?”

¹⁶⁷ Böki Paczoth Ferenc zempléni alispánnak Balassa Annától két gyermeke született, az 1623-ban meghalt ifjabb Ferenc, valamint Judit. Balassi Annáról lásd *Szenci Molnár Albert naplója*, közzéteszi SZABÓ András, Bp., 2003 (Historia Litteraria, 13), 191.

szereleti, énnekem kezét is beadta [a korban ez a szokás a házassági szándék kifejezését jelentette] az kis leány, csókot is küldött neki, ugyan az asztalnál litiünkben. Azért ő se fusson, a jó öcsém tüle, mert a leány szép, sok jószága, sok pénze lészen, nem tudtam akkor meg is gondolni, mikor az után szereleméneket mondott vala, de nem hiába mondhatja vót, mert én hiszem, akkor is az az szép leány jutott vót eszében.”¹⁶⁸

E részlet értelmezéséhez tudni kell, hogy ekkor Telegdi Zsigmond talán ha 7 éves lehet, Paczoth Juditka olyan 3 körül.¹⁶⁹

Tehát nyilvánvalóan a felnőttek tréfájáról van szó, s bár a mondat kissé zavaros, arról, hogy a kisgyermek Telegdi Zsiga – nyilván akkor, amikor pár nappal ezelőtt Alaghy még Várdai Katáéknál vendégeskedett – a felnőttek előtt szereleméneket adott elő, s Alaghy akkor még – úgymond – nem tudta, hogy a gyermekcse nem egyszerűen színészi produkciót nyújt, hanem „akkor is az az szép leány jutott vót eszében”. Az úri gyerekek papás-mamást játszanak, s a felnőtteknek ez tetszik.

Ebből az aprócska adatból bizonyosan következik, hogy adott társadalmi körökben a szerelemének-mondás úgy tartozott hozzá az udvari jó módhoz, miképpen azt, mondjuk, Balassi Bálint is vallotta, akinek énekei, Zrínyi Miklós könyvtárának leltárából közismert: *fajtalan énekek. S oly elterjedt volt, s az udvarlási kánon oly természetes – vagy kötelező? – elemének tartották, hogy még a gyermekcsék is énekelték.* Az udvariság, a szellemes, illő élet része, játék is, ebben a társadalmi körben (de csak ebben!) minden, csak nem elítélendő.

Várdai Kata és Nyáry Pál, illetve gyermekeik (és egymás házastársai) Nyáry István és Telegdi Anna a hitirodalom mecenatúrájából sem vonta ki magát.¹⁷⁰

¹⁶⁸ MOL, Zichy cs. lt., P 707, 535. cs., 10.141 (Pácin, 1600. május 1.).

¹⁶⁹ Paczóth Judit első férje nagylucsei Dóczy András kassai főkapitány, a második Sennyey Sándor lett. Így kerültek Balassi Bálintra vonatkozó iratok is a Sennyey-levéltárba. Vö. GYULAI Éva, *Nagyvárkony birtokosai és adózói a 16–17. században (Vlastnici a daňvnici Vel'kich Trakán v 16.–17. storiči) = Nagytárkony, I, Tanulmányok a község településtörténetéhez és néprajzához*, szerk. VIGA Gyula, Somorja–Komárom, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2006 (Lokális és regionális monográfiák, sorozatszerkesztő LISZKA József), 77.

¹⁷⁰ Bakai Péternek, Várdai Kata varannói „egyházi szolgájának”, káplánjának asszonyához írt négy levele is fennmaradt a Zichy-levéltárban, Helmeacról, Varannóról címezve. De írt Várdai Katához Jánki Törös János és Pataki Imre is. Lépes Bálintnak, Kisvárdai Eh Mihálynak, Kiskapusi Mihálynak Nyáry Istvánhoz írt leveleit ismerjük. Pázmány Telegdi Annához címzett két levele található ugyanott. Várdai Kata két református kötet nyomdai előállítását is támogatta. Az egyikből, Margitai Péter református prédikációiból, *Az Apostoli Credonak az Szentírás szerint való igaz magyarázatjából*, mely Debrecenben jelent meg 1622-ben, maga Várdai Kata is hallott a szerző által a nagykállói templomban előadott részleteket (RMK I 537, RMNy 1300). A másik Kecskeméti C. János fordítása, a *Szép és ájtatos imádságos könyvecske*, ez 1624-ben Bártfán, ifj. Klósz Jakab nyomdájában készült, szintén fordítás, fordítója Lónyay Zsigmond udvari prédikátora volt Vásárosnaményben (RMNy 1295). Elképzelhető, hogy már erre a kötetre vonatkozott Csicseri Ambrus Vaján, 1613. március 19-én kelt érdeklődése, melyben Várdai Katát egy prédikátor és az ő Bártfán megjelenendő könyve sorsáról kérdezi. (Vö. KOVÁCS Sándor Iván–KULCSÁR Péter, *Régi magyar írók és prédikátorok kiadatlan levelei*, A. Hist. Litt. Hung. A. Univ. Szeged, VII, 1967, 49–51, VIII, 1968, 45–51, IX, 1969, 91–101.) S tudomásunk van még több, a család tagjai által támogatott, külföldi protestáns egyetemeken elmondott disputációról. Várdai Katának, Telegdi Annának és Nyáry

Ne feledjük: a fentebb vázolni próbált szellemi-hétköznapi élet, a Ficino-olvasgatás, a szellemes certamenek, a birtokviszályok és házassági tervszövögetések, valamint a táncház: éppen a tizenöt éves háború időszakára esnek, fölöttébb zilált viszonyok közé.

A levél

A kontextus fenti vázlatát, a családok-udvarok közötti viszonyt is szeretnénk majd a levél értelmezéséhez felhasználni. Most azonban csupán vázlatos áttekintésre vállalkozhatunk.

A szöveg alapvetően két részre oszlik: egyik a szokásos nyitó és záró formula, az üdvözlések, *ez teljesen megfelel egy korabeli szokásos misszilisnek, a Telegdi Katától ismert más levelek megfelelő helyeinek*, a másik rész ebben a keretben helyezkedik el, a „mesterségesen [artisztikusan] formált és bölcsességesen” írt levélre adott válasz, részben prózában, részben – szerintünk – nem versben, hanem rímes prózában. Mint erre Horváth Iván is figyelmeztet, itt a szöveg a *Szerelmes Asszonyom* megszólítással mintegy újrakezdődik, az üdvözlő formula utáni újrakezdés azonban *más korabeli leveleknél is gyakori*.

A példasorozat – gyöngyhalászó, vadász, veteményező háziasszony –, amely a kapott levél fölötti örömet hivatott illusztrálni, nyilvánvaló ironikus descensio. A roppant poétikus gyöngyhalászt (tudunkkal magyar szövegben majd csak a 18. század végén fordul elő újra a szó, a régi szótárak nem ismerik)¹⁷¹ követi a vadászás már köznapi, de még mindig ünnepélyes képe, míg a harmadik hasonlat a szó szoros értelmében a földre visz: egy háziasszony – aki nem más, mint a levélíró – örvendezik konyhakertjének bő termésén. A maga jelentéktelenségét ecseteli a „szegény honn lakos”, aki nem érhet fel a Pallas és Minerva pártfogása alatt lévő tudós elméssel, helyzete ezekkel szemben szinte reménytelen. Következik az ángy idilli, a szó minden értelmében „mesterséges-artisztikus” kertjének leírása, amelyet a levélíró maga is vágyik megismerni. A levélnek ezen a pontján már akaratlanul is (vagy inkább nagyon is akarva) mulatságos ellentét alakul ki a konyhakert, a „szegény honn lakos” és a művészi liget, továbbá annak tudós megalkotója között.

Istvánnak: KISFALUDI F. Urbanus, *Disputatio Theologico de Antichristo*, Franeker, 1624 (RMK III 1360); THURI Petrus, *Tractationes...*, Francofurt, 1627 (RMK III 1408). Telegdi Annának, Nyáry Istvánnak: TOLMÁCSI M. Georgius, *Disputatio Theologica Decima-tertia. De modo satisfactionis pro nostris peccatis per Iesum*, Leyden, 1633 (RMK III 1496). Telegdi Borbálának: SÁRKÖZY D. Valentinus, *Oratio de Modo Considerationi*, Wittenberg, 1588 (RMK III 783). A patrónusok között szerepelnek még a család vonzáskörében működő tisztségviselők, környékbeli prédikátorok, iskolamesterek is, mint Csuta Miklós, 1627-ben várdai kapitány, Válaszúti Pál várdai, Kaposi R. István helmecei, Borbély István helmecei, Iratosi T. János toronyi, Kisfaludi Orbán gönci, Szántai Mihály nagyszőlősi lelkész, Jenei Mihály debreceni iskolamester, Fejérvári István sárospataki kántor. A diáktársak pedig üdvözlő versekkel járultak hozzá a szerzők dicsőítéséhez.

¹⁷¹ A gyöngyhalászt semmiképpen. A gyöngyhalászó alak a 16. század végén is elképzelhető.

S most jön a fordulat: a természeti szépségek (forrás, erdei barlang, hegy-völgy stb.) nem az urbánus Pallas-Minerva, hanem a természetkedvelő (és szüzességőrző) fővadász, a tiszta szerelem és a házasság védnöke, Diana fennhatósága alá tartoznak, következésképpen Pallas-Minerva, a tudomány, a bölcsesség nincs jelen az ángy alkotásainál. Ott lehet azonban a kompetens istenség, Diana, és – inti az ángyot a szerző – ez komoly veszélyforrás, emlékezzék csak a szerencsétlenül járt Acteon (Aktaión)¹⁷² esetére. Szóba kerül az ángy titkára is, vélhetőleg a küldötte levél írója, az árkádiai liget ihletője, aki megintetik: ne vélje, hogy csak „forrás mellett laknak az poéták”. „Mert sütnék az homokba is tyúkmonyat, noha csak ritkán azért.” Ugyanezt a tételt illusztrálja a többi hasonlat: „Mert én orosz poétát Tivadarnál, szentet Ricsnél, orosz vitézt sem hallottam többet Ignáténál, kiket tudom, hogy egyik sem ivott az kegyelmednek forrásából.” Az a gyanúnk, hogy ebből a mondatból az eddigi értelmezők keveset értettek. A kritikai kiadás készítője nem értelmezi, Eckhardt, nagyon becsületesen, próbál valami értelmet adni a mondatnak, így magyarázza: „(...) maga Telegdi Kata utal arra, hogy ángya lakóhelyén oroszok laknak, s utal bizonyos Tivadar orosz poétára, Szent Riczre, vagyis Hricre, ami Gergely kisorosz alakja (Kniezsa István szíves szóbeli közlése) és valami Ignáte nevű orosz vitézre.”¹⁷³ Utal, de miért utal? A megfejtéshez elengedhetetlen egy felismerés: Tivadar, Rics (amit nem kell Hricre javítani), mai neve, mint már egy 1612-es okmányban is, amely Telegdi Kata lányának, Szokoly Erzsébetnek az osztozkodásáról tudósít, Ricse,¹⁷⁴ továbbá Ignéc: *mind Szatmár-Bereg megyei, a Szokolyak, Telegdiek és Várdaiak érdekkörébe tartozó helységek. Ricse: Kisvárdától kb. 12 km-re északra, a Bodroglóban, a Tisza árterében, mocsaras vidéken. Tivadar ugyancsak a Tisza mellett, Vásárosnaménytől délkeletre kb. 10 km-re, az egykori Bereg megye nyugati szélén. Ignéc*¹⁷⁵ kisközség Bereg vármegye munkácsi járásában, ma Ukrajnában, ruszin/rutén lakosokkal.

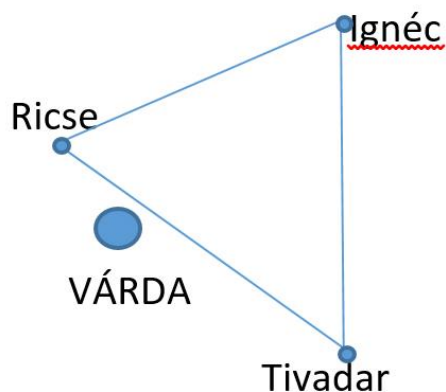
A személynevek tehát helynevek. Körülhatárolják a várdaiak érdekszféráját, ezt az alábbi méretarányos rajz mutatja:

¹⁷² Akit, mivel megleste a meztelenül fürdőző Dianát (Artemiszt), az istennő büntetésül szarvassá változtatott. Saját vadászutyái sem ismerték fel az üldözött vadban, ezért halálra hajsolták és széttépték. A levélíró ezt a történetet Ovidius *Átváltozásainak* III. részéből ismerhette. Felhasználta Balassi Bálint is, a *Negyvenegyedik*, Angerianus nyomán írt versében.

¹⁷³ ECKHARDT Sándor, *Két vitéz nemesúr*, 4. jegyzetben *i. m.*, 198.

¹⁷⁴ VIRÁGH, *i. m.*, 125.

¹⁷⁵ Znyacevo (Ukrajna).

Tivadar, Rics, Ignáta a ritkán elsülő kapanyél szerepében lép fel: költő, szent, vitéz az említett helységekben nem éppen gyakori, de – meglehetősen ironikus állítás ez – előfordulhat. Miképpen a tyúkmony sütése a homokban. Az „orosz”-nak meg legalább két jelentése van: természetesen jelentheti azt, tehát, hogy rutén, mint Ignéc lakossága vélhetőleg már a 16. században is. De eszünkbe juthat Balassi *Füves kertecskéje* 1572-es kiadásának, annak az egyetlen fennmaradt példánynak, amely egyébként ecsedi Báthory István tulajdona volt, a címlapjára tett bejegyzés: „rossz vagy orosz tipográfus munkája”.¹⁷⁶ Az orosz tipográfus a tipográfiához nem értő tipográfust, az orosz poéta a verset írni nem tudó költőt jelenti stb. Telegdi János 1595-ben ír öccsének az oroszok szófogadatlanságáról,¹⁷⁷ ugyanő említi öccsének 1589-ben, hogy „... az orosz palotára mohot is hordattam, azt is Isten velem lívín az héten reá tölttettem. És az hasadíkokat mohval csináltatom be,” majd önteti be aztán mésszel.¹⁷⁸ Itt az orosz jelző nem csupán az építmény állapotára, hanem valószínűleg lakóira is vonatkozik.

Nehéz elképzelni itt bármiféle orosz vagy rutén költészetet. A helységnevek utalnak a belőlük keletkezett személynevekre, ugyanazon családok egymást követő generációira. A levelekben többször olvasható, hogy fát a birtokukról, a *ricsei* erdőről kell hozatni, vagy ott lehet legeltetni. Az onnan elszármazott szolgálkat csak *ricseinek* vagy a hangtörvénynek megfelelően *ricsinek*, még kényelmesebben csak *ricsnek* hívták.¹⁷⁹ A Tivadariból származó szolgálk neve sem ismeretlen a levelezésben. Csuta Miklós, a másik kisvárdai intéző is ír 1634. december 15-én Nyáry Istvánnak paphívás ügyében egy tivadari származású vagy Tivadari nevű emberről.¹⁸⁰ Az orosz vitéz Ignate sem ismeretlen. Ignéczi András neve 1632-ben

¹⁷⁶ Lásd a hasonmás kiadást: BALASSI Bálint, *Beteg lelkeknek való füves kertecskéje*. Krakkó, 1572, hasonmás, sajtó alá rendezés, utószó KÖSZEGHY Péter, Bp., Balassi, 2006 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 39).

¹⁷⁷ ECKHARDT, *i. m.*, 148.

¹⁷⁸ ECKHARDT, *i. m.*, 80.

¹⁷⁹ Természetesen a Hricz név önmagában is orosz/rutén utalás jelez.

¹⁸⁰ MOL, P 707, 529. cs., 07454.

felbukkan Csuta Miklós Telegdi Annához írt levelében vagy 1639. november 5-i, Nyáry Istvánnak a tokaji bor szállításának gondjairól szóló misszilisében.¹⁸¹ 1638 folyamán többször is emlegeti Telegdi Gáspár. Szokoly Miklós és Telegdi Kata lányának Zétényből írja ez év március 20-án: „...nincs annyi élésem, hogy egyszer az számban tennék, vagy egy ebédre való, az az Tolvaj Ignéczi András Nyári Istvan urammal megemésztették szintén, elrontották, pusztították jószágomat...”¹⁸² Augusztus 18-án: „rossz tolvaj Ignéczi András”.¹⁸³ Tíz nappal később, ugyanonnan, ugyanannak: „...torkon verne egy rossz orosz.”¹⁸⁴ Egy deák szerint: „...csudálatos lelkű emberek, Uram, az oroszok, (...) mert gonosz lelkek ismerete vagyok (...).”¹⁸⁵

Az ángy ugyan ide képzelheti a Múzsák és Nimfák bármiféle intellektuális szálláshelyét, e környezet eleve nem alkalmas ezek befogadására és élvezésére: orosz, azaz rutén jobbágyok, rabló katonák állnak szemben a mitológiai istenekkel, hadvezérekkel, és ha vannak is nimfák, ezek nem Diana gráciás kísérői, hanem a hamadriak fajtájából valók: tölgyekben lakó durva külsejű nők, akik fejükön ékességet nem viselnek, hajuk moha és zuzmó, öltözkük sötétzöld, cipőjük fakéreg. Akaratlanul is Szokoly Miklós ifjúsága, bécsi tanulmányai juthatnak eszünkbe: mintha Bécs és Várda metaforikus különbözőségéről írna a levél szerzője.

Szubtilis irodalmi játék ez, amely a korban nem egyedülálló. Míg a levélíró a Várdán lakozók birtokait írja körül a helynevekkel, Johannes Bocatius, hiszen ő a nádor fiának esküvőjére szerez költeményt, már a Thurzó-birtokokat szimbolizáló folyókat, ám esetében is a folyók: ilyen nevű személyek.

Nyáry Krisztina és Thurzó Imre lakodalma a lehető legnagyobb pompával zajlott. Ipolyi Arnold – többek közt – így jellemzi (kiemelések tőlünk): „...nem hiányzott a szellemi fényűzés se, a verseket és pásztori játékokat értjük, melyekkel e kor költői ünnepelték a nagy eseményt. Így Spielenberger Sámuel menyekzői ódát küldött előre, mely azonban csak kéziratban maradt; valószínűleg hasonló sors érte Rimay költeményét is; fönmaradt ellenben a kassai Bocatius (sajátlag Bock) János verse. Bocatius akkor a leghíresebb latin költő volt az országban, [...] A Thurzó Imre és Nyáry Krisztina lakodalmára írt ecclogájának sajátságos címe «A menyekzői lúd», melyre valószínűleg a Márton lúdja szolgált reá.”¹⁸⁶ *A pásztori vers szereplő személyei a Tisza, Bodrog, Vág és Árva folyókat személyesítő kocsisok. Meglehetősen pongyola és izléstelen*

¹⁸¹ MOL, P 707, 529. cs., 07464, 09460.

¹⁸² MOL, P 707, 536. cs., 09266.

¹⁸³ MOL, P 707, 536. cs., 09265.

¹⁸⁴ MOL, P 707, 536. cs., 09267.

¹⁸⁵ 1625. 07. 04., Kisvárda, Chintas Miklós deák Bátori Márton szentmiklósi provizorhoz. MOL, P 707, rsz. 529, fasc. NB. No.1 (141).

¹⁸⁶ Az esküvő időpontja Márton-napra esett.

*munka.*¹⁸⁷ (A 19. századi történetíró esztétikai értékítéletét nem osztjuk.) Úgy látszik, létezett egy irodalmi hagyomány, amelyet mind a verses levél írója, mind Bocatius ismert és hasznosított. Ez pedig nem más, mint a német-osztrák humanista költészet, ezen belül is Conrad Celtis munkája, az *Amores*. Ez Celtis főműve. Már az alcím is érdekes: *Quattuor libri amorum secundum Quattuor latera Germaniae*.¹⁸⁸

Az ókori szerelmi költészet hatását (elsősorban Ovidius, Propertius, Tibullus) mutató erotikus elégiáiban Celtis bevezet egy alapvető újdonságot: *ötvözi a szerelmet és a geográfiát (továbbá az életkort)*. Úgy mondja el négy részre osztott szerelmi életét, úgy komponál szerelmi lírai életrajzot, hogy összeköti a földrajzi helyszínnel.¹⁸⁹ A négy sarokpont jelzi a fiktív, a kulturális Germánia (az ókori Germániához hasonló kiterjedésű) határait, a Sodalitas Litteraria Danubiana¹⁹⁰ lehetséges tevékenységének helyszíneit. Ez egyben a humanista szemlélet nemzeti – magyar viszonylatban: főúri-birtokosi – kontextusba helyezése. Celtis Germánia, Bocatius a Thurzó-birtokok, a levélíró Várda érdekeltségének határait húzza meg.

És kijelöli, meglehetősen ironikusan, a maga kulturális sarokbástyáit, szubtilisen bizonyítva: *Telegdi Kata (vagy a nevében író) is van olyan szellem, mint Várdai Kata (vagy a nevében író)*.

Verses levél? Rímes próza?

Korábban már utaltunk rá: A Telegdi Kata nevében írt levél szerintünk nem versbetéttel rendelkező próza, hanem egy részben rímes prózában írt szöveg, amely a vers egyéb kötelmeit (főképpen: strófába szervezettség) nem követi. Telegdi Kata legközvetlenebb környezetében is találunk hasonló példát, pl. férje, Szokoly Miklós egyik levelében:

¹⁸⁷ IPOLYI, i. m. Vö. RMNy 1156, BOCATIUS (Ioannes), *Anser Nuptialis, Ecloga. Collocutores: Tibiscus, Bodrogus, Vagus & Arva, Aurige. De Nyptiis Illustriss. Comit. ac Domini Dom. Emerici Thvrzo de Arva &c. Celebratis magná solemnitate in P. Helmetz. Cvm Magnifica et Generosissima Domina Virgine Christina Nyári. &c.* Author Ioan. Bocatius Consular. Cass. Cassoviae MDCXVIII.

¹⁸⁸ „*Szerelmek négy könyvben Germania négy határát követve*”. Celtis e művéről lásd: *Amor als Topograph. 500 Jahre Amores des Conrad Celtis*, Hrsg. Claudia WIENER, Robert JÖRG, Günter HESS, Ursula HESS, Schweinfurt, 2002 (Catalogue Bibliothek Otto Schäfer). A tanulmánykötetből különösen: Robert JÖRG, *Celtis' Amores und die Tradition der Liebeslegie*, 9–26.

1502. április 5-én jelent meg Nürnbergben Conrad Celtis összegyűjtött írásainak első kötete és benne a *Quattuor libri amorum secundum Quattuor latera Germaniae*. Tartalmazott 12 fametszetet is, melyek közül kettőt Dürer metszett. A címloldal úgy mutatja be Celtist mint az első németet, aki megkapta a poeta laureatus címet a császár kezéből („primo inter Germanos Imperatoriis Manibus poete laureat”). Az ajánlásban a szerző egyrészt köszönetet mond a poeta laureatus címért, amelyet még Miksa császár atyjától, III. Frigyes német-római császártól kapott, másrészt Miksának a „Collegium poetarum et mathematicorum” megalapításáért és támogatásáért. A könyv, érthető módon, a császár környezetében, Bécsben (ahol mind Szokoly Miklós, mind Teleki Pál tanult) különösen népszerű volt.

¹⁸⁹ A négy könyv címszavakban: I. A krakkói férjes asszony, Hasilina–pubertás–Visztula–Németország keleti része; II. Elsula–serdülőkor–Duna–Németország déli határa; III. Ursula a Rajna partjáról–ifjúság–Németország nyugati része; IV. Barbara–idős kor–Észak–Németország.

¹⁹⁰ Conrad Celtis alapította irodalmi társaság (1497–1544), Bécs és Buda székhellyel.

senki ez országba
 mását soha nem látta,
 s talám másutt is az keresztyénségbe,
 kedvek
 mind fejedelmeknek,
 minden rendeknek,
 nagy az viadalra.
 Hisszük az mi kegyelmes Istenünket,
 Megáldja igyünket.
 Szent angyalát jártassa nekünk,
 S megszegyeníti az hiti végett
 Felfuvalkodott ellenséget.
 Amen, amen.¹⁹¹

Az ún. verses levél ún. második „strófája” így hangzik:

*Azvagy mint az szép parlagon sétáló kis nyulakat,
 Kik[et] nagy mulatsággal vadásszák ebekkel,
 mikor félisekben egynéhányat látnak,
 véletlen találnak,
 ű nagy örömben nem tudják hamarban,
 melyiket költhessik, indítsák üzísben.*

Ha ez vers, Szokolyé is az, de hát – szerintünk – *mindkettő rímes próza*. Úgy gondoljuk, hogy a levél legelső kiadója, illetve a szöveggyűjtemény Szentmártoni Szabó Géza-féle szövegközlése a helyes. A levél az, ami. Nincs ok belőle az ún. versbetétet kiemelni. Ajánlásunk egyik nagy előnye, hogy ez esetben fölöslegessé válna a Telegdi Kata-féle levél ún. verses részének bármifajta emendálása, amelyre a kritikai kiadás többször is rákényszerül.

Szó nincs itt arról, hogy az énekkverssel szembeállítva a levél írója is eljutna – miképpen Balassi (bár ez a folyamat is sokkal bonyolultabb)¹⁹² – a szövegvershez. Ez a fajta rímes próza pontosan olyasmi, mint Baranyai Decsi *Adagiumának* némely sora: „*Nincs oly rakott szekér / Kire egy vella széna fel nem fér.*”¹⁹³ „*Szép dolog az jüzte / de nem tud[ni] mire.*”¹⁹⁴ A

¹⁹¹ JANKOVICS József, *Literátor-politikusok...*, 80. jegyzetben i. m., 65.

¹⁹² Vö. KÖSZEGHY Péter, *Énekkvers/szövegvers – a vers létmódja*, in *Ghesaurus. Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, Bp., rec.íti, 2010, 459–468.

¹⁹³ BARANYAI DECSI János, *Adagiorum...*, *Barthphae 1598*, hasonmás kiadás, a szöveget gondozta MOLNÁR József, Bp., ELTE, 1978, 323.

¹⁹⁴ I. m., 326.

közmondások halmozása is – amelyet Horváth Iván szintén versnek tekint – mintha az *Adagium* hatására vallana: „Gondolván azt is, hogy parasztembernek Rómába menni, bölcsék közt bolondnak vetekedni, az bölcsességek istenaszonyi: Pallas és Minerva oltalma alatt lívőkkel válással igyekezni nem különben, mint jó táncost ingerleni, azvagy ugrásra kecskét tanítani.” Az efféle bölcsességekhez hasonlók vannak az *Adagiumban*: „Nem minden ember mehet Rómába”, „Nyulat izgat az futásra”¹⁹⁵ stb. S ki tudja, a kortársak, a hozzá közel állók mennyit ismerhettek ecsedi Báthory István *Meditációinak* – mint Keserű Bálint megfogalmazta – „zsoltáros fohászok sorozatából”, a „lázasan lüktető, szokatlanul formált”¹⁹⁶ prózájából, amelyet az RMKT (XVII/1) szintén versbe tördelt, nem biztos, hogy helyesen.

Egypár évtizeddel későbbi példánk is van a verses levél divatjára. Batthyány Ádám 1627. május 13-án kelt, anyjához írt levelére gondolunk.¹⁹⁷ A prózában írt/tördelt szöveg kiadója szerint egy más olvasatban 26 soros vers, szerintünk inkább rímes próza, bár kétségtelen, hogy az utóbbi kettőt nem világok választják el egymástól, inkább egyfajta filozófusnyelv. A kiadó, Tarnóc Márton, helyesen írja: „A vers alapján Batthyány Ádámot a XVII. sz.-i verselők sorában is számon kell tartanunk. Valószínű, hogy nem egyedülálló eset az övé, de ezt csak a családi levelezések átvizsgálása után vehetjük bizonyosra. A XVI. századból is van hasonló adatunk, Telegdi Kata.”¹⁹⁸

A Telegdi Kata szignójú levél írójának azonosításához megpróbáltuk az írásképet a Várdai–Telegdi–Szokoly–Báthory-környezetben előforduló levélírók, deákok írásával azonosítani. Számos meggyanúsított kéz után mindig be kellett látnunk, hogy nem lehet azonos a levélíróéval. Egy valamit azonban megfigyeltünk: a pataki diákok, pl. Miskolci Csulyak István, a humanista műveltségű református versszerző, és más egykori pataki diákok írása van legközelebb az írásképhez. És az is nyilvánvaló, hogy az ún. verses levél nem valami spontán alkotás, nem a szokásos misszilis, hanem egy gondos *fogalmazvány tisztázata*. Erről tanúskodik a feltűnően szép írás, a zárójelek (gondolatjelként való) hibátlan használata stb. Az egész – a században szokatlan – gyöngybetűs levélben nincs egyetlen áthúzás, két-három azonnali, alig észrevehető betűkorrekciónál nincs több javítás.¹⁹⁹

¹⁹⁵ A fentebbi hasonmás kiadásban a számozás a 129. lappal kezdődik, ezért hivatkozunk így: Chiliadis I, Centuria VI, Decas X/2.

¹⁹⁶ *Ecsedi Báthory István Meditációi*, sajtó alá rendezte ERDEI Klára, KEVEHÁZI Katalin, Bp.–Szeged, 1984 (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 8), 301, 304.

¹⁹⁷ MOL, Batthyány családi lt., P 1313, 02340. TARNÓC Márton, *Batthyány Ádám levele Lobkovitz Poppel Évához*, ItK, 1957, 402–403.

¹⁹⁸ TARNÓC Márton, *i. m.*, 403.

¹⁹⁹ Eckhardt elítélő megállapítása megkérdőjelezhető: „Érdekes, hogy a szövegben a másoló deák több hibát ejtett, ami talán arra vall, hogy magának Telegdi Katának fogalmazványából írta át.” ECKHARDT, *i. m.*, 199. Igen kevés hiba van, az esetenkénti tévedések (pl. az *-et* rag elmaradása) a fogalmazást mellőző, gondos másolás rovására írandók.

A levélíró

Tegyük fel végül az alapkérdést: vajon tényleg a két 16. századi sógornő között zajlott le a *szellemi vetélkedő*, a certamen? Írásban nem jeleskedtek, vagy legalábbis az állítólagos levélíró-költőnőről nem tudjuk ezt bizonyítani, de a mitológiában olyannyira otthonosan mozogtak, hogy egymás közt a *Hamadri Nimphákkal* példálóztak? Mely nimfák a klasszikus szövegekben is eléggé ritkán bukkantak fel, s csak az olyan ínyenc olvasók számára voltak értelmezhetők, mint pl. Istvánffy, aki pásztori költeményeiben maga is emlegeti őket. Szerintünk – s ebben csatlakozunk Szentmártoni Szabó Géza korábbi véleményéhez – ez teljességgel valószínűtlen.

Az egyik lehetőség, hogy *a két secretarius, a két íródeák folytatott szellemi párbajt, ők a levelek tényleges írói*, nemcsak fizikai (ez bizonyos), hanem szellemi értelemben is. Úrnőjük csak – a szó szoros és tág értelmében egyaránt – a keretet (és a két kertet) adta munkájukhoz. De nem valami önkényes certamenre gondolunk, a megbízóknak, Várdai Katának és Telegdi Katának éppenséggel volt oka csipkelődő hangra biztatni a deákokat.

Egyrészt, mint láttuk, erre az időre ugyancsak megromlott a viszony Szokoly Miklós és a nagyúr, Báthory István között, az utóbbinak pedig nem más, mint Várdai Kata jelentette Szokolyékról a jelentendőket. Másrészt elgondolkodtató a levél Dianára hivatkozása. Ő mégiscsak és mindenekelőtt (mint Gyöngyösi is értelmezi) a szüzesség védelmezője. Vannak a világon irreverzibilis folyamatok, a hat gyermeket világra hozó Várdai Katát a szüzesség értékére figyelmeztetni – nem sok értelme lehetett. De ha kicsit enyhítünk a megfogalmazáson, s a szüzességet behelyettesítjük a morálisan illendő viselkedéssel, a levél meglehetősen aktuálissá válik.

Telegdi Pálné Várdai Kata özvegy, s udvarlója van: leendő második férje, Nyáry Pál, akivel ekkortájt, az 1590-es évek végén ismerkedhetett meg,²⁰⁰ s aki majd 1600-ban veszi feleségül.²⁰¹

Amíg azonban Várdai Kata nem lett Nyáry felesége, tehát pontosan 1598–1600 körül, a levél írásának eddig is feltételezett idején, ugyancsak ügyelnie kellett az illő látszatra. Az árkádiai idillnek éppen hogy van szerelmi konnotációja, *a kert mindig a szerelem, méghozzá az udvari típusú szerelem színhelye*, Euripidész *Hippolitosz*ának Phaedrájától a középkori gyönyörök kertjén keresztül az Árgirus-történet „drága, szép ékes kert”-jén át (ahol az Árgirus ölébe dőlő tündéraszony olyan, mint szép Diána) ángyomasszonyom ligetéig. Valószínűleg

²⁰⁰ BENDA, *i. m.*, 6.

²⁰¹ BENDA, *i. m.*, 6 adata az 1599-es esküvőről téves.

emiatt (is) olvasható a levél végén az óvatoskodás: „Kegyelmed ez levelet senki kezibe ne adja.” És hát a Nymphák, pl. a korabeli olasz költészetben, a bájos lánykáknak, szeretőknek, sőt a kurtizánoknak is megfelelői.²⁰²

Egyszer mintha Báthory István is figyelmeztetné kedvenc unokahúgát az erkölcsös viselkedésre. Talán Nyáry Pál és Várdai Kata házasság nem volt minden szempontból idilli. Egy olyan levélben, amely egyébként meglehetősen szomorú, a kis Telegdi Kata haláláról van benne szó: „*Immár kegyelmednek nem tudok mit írni, mert ez kis vendég Isten közében vagyon, kivel mint cselekeszik, az ő hatalmában vagyon.*” Majd így folytatja: „*Avval kegyelmed szabad legyen, ha kegyelmed elmegyén is az szemtelen áruló előtt, akinek az ű álnaksági az rest gondviselést meghaladák. Kivel kegyelmednek sem táncalni – urad híre és honnlétele nélkül – nem méltó, sem beszélgetni, nyájaskodni nem gyönyörűséges.*”²⁰³ (1602) Az országbíró a férjet is inti: maradjon hosszabb ideig Várdai Kata szoknyája mellett, mert már pletykálnak a népek, Váradra – amelynek Nyáry a kapitánya – ráér visszatérni, most nem fenyeget a török.²⁰⁴

És hát a diák és az úrnő arca egybemosódik. Minden nem saját kezű levélre igaz, hogy a (fizikailag) levélíró és a (szellemileg) levélíró, a leírtakat nevével vállaló) között olyan mértékű a szimbiózis, hogy az egyéni fordulatok, a „versszerzőség” kibogozhatatlan.

Egy másik megoldási javaslat szerint elképzelhetőnek tarthatjuk, hogy e fennkölt tematikájú levél mögött a Telegdi Katánál és környezeténél sokkal műveltebb egyén rejtőzik, a „meséjéről” már korábban is ismert, humorérzékéből is valamit megsejtető, irodalmi tájékozottsága és talán verselői készsége miatt „Pallas magyar ivadékaik” közé hiteles tanú²⁰⁵ révén besorolt férj: Szokoly Miklós (mint ezt már korábban Szentmártoni Szabó Géza vélte). Ennek azonban némileg ellentmond, hogy a levél írójának és Szokoly Miklósnak a kézírása bizonyosan különböző – bár Szokoly is vehetett igénybe diákokat. Az íráskép egyúttal azt is sugallja, hogy a betűvető igyekezett a mindennapi folyóírástól erősen eltérő, kivételesen jól olvasható, de mégsem a nyomtatványt utánzó betűket rajzolni.

²⁰² Vö. Claudio FRACCARI, *Le parole per dirlo. Glossario = El più soave et dolce et dilectevole et gratioso bochone. Amore e sesso al tempo dei Gonzaga*, ed. Costantino CIPOLLA, Giancarlo MALACARNE, Milano, Franco Angeli, 2006 (Laboratorio sociologico), 350. „nimpha: donna facile, prostituta”, azaz „könnyűvérű hölgy, prostituált”. Boccacciónál: „fanciulla graziosa, amante”, azaz „bájos/kegyes lányka, szerető” – némi pejoratív éllel.

²⁰³ MOL, P 707, 539. cs., 10234.

²⁰⁴ MOL, P 707, 532. cs., 08040. „*Azmi az Váradba menés dolgát illeti, uram kegyelmed nekem megbocsásson, de az igen illetlen és alkotatlan dolog volna, hogy kegyelmed félesztendeig még húgomnál nem lakott, hol ide s hol tova kellett menni, nem tagadhatom, hogy embereknek is sok itéletek vagyon, s magam is látom, hogy mind nekem s húgomnak és gyermekinek igen derogál. Énnekem azért semmi úton nem tetszik, az isteni és atyafüü szeretet sem engedi, hogy kegyelmed üdönnap előtt, Váradnak is mostan semmi bántása nem lévén*” – *stb.* („Ex Bathor, ma szeredan 23 7bris.” – Valószínűleg 1600.)

²⁰⁵ Rimay János a Balassi-epicédium előszavában Balassi-követőként tartja számon Istvánffy Miklóst, Forgách Mihályt, Révay Pétert, Káthay Mihályt és Szokoly Miklóst is. RJÖM, 136. jegyzetben *id. kiad.*, 35.

A felesége nevében író udvarló esete egyébként nem lenne példa nélküli a 16. században. Isabella Morra (1516/20–1545) olasz költőnőt bátyjai gyilkolták meg, mert rajtakapták, hogy levelezést folytat Diego Sandoval de Castro spanyol petrarkista költővel. Don Diego levelei alá következetesen felesége nevét írta...²⁰⁶

A copy right, a szerzői szöveg védelme nagyon mást jelentett a korban, mint ma. Pragmatikus okokból egyáltalán nem volt ritka a más nevében írás. A szereplők közül a legismertebb példa, amikor Telegdi Pál mintalevelet ír Várdai Kata számára: ezt kell saját kezűleg lemásolnia és elküldeni Losonczy Annának...²⁰⁷

Várdai Kata fiának, Nyáry Istvánnak, és Nyáry második feleségének, Kapy Klárának a levélváltása is érdemes figyelmünkre. A feleség Kisvárdáról autográf aláírású, ám deákkal íratott, 1638. augusztus 7-i levelében kéri férjét: „Im én is azféle pogány pénz arannokban kettőt küldtem kegyelmednek, Lasztochy János szolganktól. Kérem kegyelmedet, Édes szerelmes Uram, hogy kegyelmed mentől *szebb levelet lehet, fundallja az én nevem alatt, és ugy praesentállyá bé kegyelmed Cancellarius Uramnak*²⁰⁸ az pogany pénzeket. Kegyelmednek ezbéli faradságát meg szolgálom. Az pecsétnyomot is oda küldtem.”²⁰⁹ Vagyis az írni kevésbé tudó nő még majd fél évszázad múltán is a férjével íratja a levelét, a saját neve alatt, s még saját pecsétnyomójával is hitelesíti azt!

A címzett pedig a titokzatos ángy és/vagy secretariusus. Az utóbbiról tételezhető fel, hogy igazán érti és értékeli azt a szellemi muníciót, amelyet valójában az ő levele indukált. Ha ez netán Rimay²¹⁰ lenne, akkor Diana jelenléte esetleg visszautalna Rimay Balassi Ferencet sirató soraira a Balassi-epicédiumból: „*Delos szigetéből ez minap Dianna / Jöve Nyír földére, rongyossan, fáradva.*”²¹¹

*

Javasoljuk, hogy Telegdi Katát mint nagy formátumú, a szövegverset Balassitól eltérő módon létrehozó, első magyar költőnőt felejtjük el. Ellenben őrizzük meg jó emlékezetünkben szegény temetetlen holtat, aki ilyen szellemes csipkelődést mert íratni deájkjával, vagy nevében ilyen furmányos levelet írt férje, a nagy műveltségű Szokoly Miklós (vagy más). És

²⁰⁶ VÍGH Éva, *Híres hölgyek az itáliai reneszánsz és barokk korban*, Bp., 2008, 138.

²⁰⁷ ECKHARDT, *i. m.*, 27–29

²⁰⁸ Kancellárius uram: Ferencffy Lőrinc (1577–1640).

²⁰⁹ MOL, P 707, Missiles, Mikrofilm, 4560. 07694.

²¹⁰ Aki a legfőbb ceremóniamester Várdai Kata lányának, Nyáry Krisztinának a lakodalmán (Thurzó Imre vette feleségül 1618. november 11-én). IPOLYI (*i. m.*) szerint: „Így indult meg e násztábor Magyarország egyik végétől, a trencséni és árvai várból az ország másik szélére, Zemplénbe, a Vágtól a Bodrogig, Király-Helmezcze, hol Nyáry Pál és neje Várdai Kata akkor laktak. A menetet nem kisebb főember intézte, mint Rimay János, Bocskaynak egykor udvari belső embere, kamarása, ki az ilyen tábori menetekben tapasztalt ember volt; sokszor forgott ezekben a fejedelem hadaival és udvarával táborozva.”

²¹¹ RJÖM, *id. kiad.*, 26.

emlékezzünk a műveltségével, kultúrájával a 16. század végén olyannyira kiemelkedő kisvárdai udvarra, Szokoly Miklóstra és környezetére.

Valószínűnek tartjuk, hogy a szóban forgó levelet, amelynek egy része *rímes próza*, 1599 szeptembere táján egy nagy műveltségű férfi írta, ő lehet a játékos-mitologikus szerelmi utalások szerzője.

Hogy ki a levélíró (Telegdi Kata mellett?), s hogy ki a címzett, kellő bizonyossággal nem tudjuk, ám az utóbbi szerintünk is, nagy valószínűséggel: Várdai Kata. Erre utal a három helységgel körülírt birtoktest, amelynek tulajdonosa a 16. század végén – mai tudásunk szerint – a Várdai család volt.